

„Droschak“
ORGANE
de la Fédération
Kölnel. Amsteisann.

ԴՐՈՇԿԿ

Adresse:
RÉDACTION DU JOURNAL
„Droschak“
GENÈVE (Suisse)

„ՀԱՅ ԵՆՂՇՈՒԹՎԱԿԱՆ ԳՆԱԶՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

ԳԻՐՄԱՆԱԿԱՆ ԱՐՇԱՆԸ

և

ԹԻԻՐՔԻՌՑ ՃԱԿԱՏԱԳԻՐԸ

I

Օտանեան թառերարեմի վրայ խաղացում են վերին աստիճանի ետերաշխու անջքեր, որոնք կարող են վաղ թե ուշ հզորապես անդադարանալ թե միջազգային խաղաղութեան, թե Թիւրքիի ստորդուութեան և թե մեր հայիսկան ձանձուագրի վրայ

Միտայն եմնեն ու Ալլանեան չեն — որիչ կարգի պրօպեճեր Կան, նազ շառաշուն, ազմկարդ, բայց թերևս աւելի ահաւոր: Երչաթուղային, աննիկական մեռածներին թափանցիկ վարադրի ետև՝ ստորջ յերուպական հուսարակչութեան՝ խնդիրն է ԴԵՐԱՆՆ՝ որ սրիննա ու ստառափնցող հեռապակեքով Գուցի ետև—ստորջ յթիւրքական ինդիլը...:

Այդ վասարտես երկերը, որ աղանալով Արդիւլ-Համբեան սարարտոնից, թում էր նաև պառաւե միջազգային դիւանագիտութեան որդայութիցը—սրսոր սահաւին շարունակում է իր վաղեմի, անսխանանի պաշտանը... Կա ստիւտին հինաւորց յուսանորն՝ է — շարաբաստիկ և հրապուրիչ—նա գեւ. ևս յհիւանդ մարգն՝ և, ինչպես Երկերը I-ի օրով որ աւել է նրան այդ ձանձուագրական անուը:

Գուեր—ներսում և դրսում Գուեր, երկրի ստորջ-լութեան գեմ, պարբերական բնկուցներ, կենսաբանայն ձգտուցների յարաբեական շարակում—այսմ արդէն մ ու հ մ է գ ա կ ո ն հ Կպասակ ստրքերի մեղ—և պե-սուութենների անհասունով ու աննային մրցակցութեն՝ նոյն համեղ պատասի շարջը:

Այս Մի մեծ ստիւտն աննուց յեպոյ, մեղ թում է ևս—չին վարդիաններում, թե ճողորկեցիք միանգամ ընդմիջ վասնգնեցից ու սաքանպներից, բայց անջքերը գալիս են կրկին ու կրկին յուզելու մեր մարի ան-դրքութիւնը, կրկին ու կրկին գնելու մեր աշխ—մեր հուսարական և հարաշատ հայրենիքի աջը — համկե-տեան շարասանը հարջը:

To be, or not to be?...

Ինչպէ՞ս ողինել... Ինչպէ՞ս ուշ լինել... Աւելի բան երբ և իցե պարասուր ենք ուրի ուղով անդադարանալ կացութեան վրայ, հեռեւէլ գահափոխող դրամայի կլեկեքներին և մշակել ազգային բանաստեղծարարական հիմքերը:

Մին և ճշմարտագոյն մարգարէն — բուսան՝ը, թե յոտետեւը:

Երկուսն էլ կան: Մկկի աջքին բաղաբական հօրի-զուր պատկերանում է անսով, յստակ, ապահով Միւսը, ընդհակառակը, անսնում է շարագուշակ անպակի հակայական կուսակուցներ — մասնաւորապես սառնկա-կան Արեւելքում, ոսկից և սպասում է փոթորիկանայն բողանը...:

Երկուսն էլ կարող են լերել—իրենց թեզը պաշտ-պանելու համար — հիմաւոր պատճառարանութիւնը բայց երկուսը հանդէպ՝ զուր ակամայ առիտ էր գե-րակչութիւնը յոտետեւիս, զուր աւելի հակամեա էր ընդունելու նրա փորք ինչ մեղամաղնա ու սխալունը պատճառարանութիւնը և մանաւանդ նրա հրամայական պատուիրանը:

— Ազգե՛ր, մի՛ սարուք յօյերով ու պարանքնե-րով, մի՛ մասնուք անհոգ ու մեղի անդրբութեան, չ ո՞ր պ ու հ ե յ է բ ձ ե Ր վ ա ս օ գ ը...:

Արդարև Մինչեւ սիր ըզարդ Գրեյ—անգլիական արա. գործ. մինիստրը — աղաբարբում է իր ս ա Ր ա Ր ա Ր ա կ ա ե Ն Ե Ր թ Ի (arbitrage) անհրաժեշտութիւնը, մինչեւս երկու երկիրները — Մեծ Բրիտանիան և Հիւսիսամերիկեան. Հանրապետութիւնը — հանդիսաւոր համաձայնութիւն են կնքում՝ իրաւախոհութեամբ լու-ծելու իրենց մեղ ծագելիք կնճիւնները, մինչեւս ստորջ քաղաքակիրթ ու բազմալար մարգիւթիւնը եւան-դաքին ծափահարում է այդ բերելալի անակնկալին և պահանջում նրա սարածուը աննուրեք, — հօր ու գոտզ ճեւանը, իր քիմարկեան առգամուրութեան ան-չեճ կրակով և իր պողպատեայ, զրահաւորան լեգեուն-ներով շարունակում է Drang nach Osten-ի աւան-դական քաղաքակնութիւնը — միանգամայն գիշտաթիւ է գրգռել, նւաճողական և անհշտ — որով յարածամ բարբարում է միւս կապիտալիստ պետութիւնների — մասնաւորապես Անգլիայի — սխորտակները, հրաւիրելով նրանց գեղի բնական ի ն չ ք ն ա պ ա շ ա պ ա ն օ ւ Թ Ի ւ և ...

մի ինքնապաշտպանութիւն՝ որ կորոզ է ի Տարկին վերածել նախայարձակի և ՏրգեՏեւ ու բացաճառել ընդարձակ Տրիգոններ...

Մի քանի սարի առաջ իգորարդ VII-ի և Դել-կասեի շանքերով առաջ եկաւ Անգլիայի և Փրանսիայի միջև Տրաշուտըր դոմերմական Տամաձայութիւնը՝ — *entente cordiale* — որով երկու շահագրգռած երկիրները նպատակ ունէին թուրք գնել Գերմանիայի յառաջնադարձութեան դէմ Քիչ յետոյ նրանց միացու Ռուսաստանը և կազմակերպւեց երեք պետական Տամաձայութիւնը... ուղղած բացարձակորէն նոյն Գերմանիայի սարգոյններին դէմ Վերջինը մի վարկեան շինթեան: Նրա որեւեակեան Տոյապայ Երազիրներն ու ձեռնարկները — անտեսական և միակամու առաջնական — զարնուում էին խոչընդոտել Վերջինը II-ին ստանձնապէս մտասանել արեց Ռուսաստանի կողմակցութիւնը Տակագերման Տամաձայութեան:

Այնուհետև, սակայն, նոր բամբներ փնջին, ցարի կառավարութիւնը մեկէ մի մեկ փոխեց Փրոմուր, և Տամաձայութիւնը կտրուեց և Տրաշուտըր դոմերմական Տամաձայութիւնը կամ թէ ստացուց յամենայն դէպս անգարմանելի Տարածու: Ռուսագերմանական յարաբերութիւնները ընդունեցին մի անսովոր մտերմութիւն... ի փոխ Փրանսիայի և Անգլիայի բարեկամութեան: Եւ գերմանական արշաւը զրոնով մի նոր ու Տահագին թուրք արեց դէպի իր նպատակավարը...

Պետերբուրգի կարկնեալ այդպիսով մի աւելորդ ապացոյց աւելց իր նենգամիտ բողբոջակնութեան: Արտաքին գործերի նոր մինիստր Անտոնովը իր սիրել Տեսերին մեկնելու, ազգարարում էր բարձրաձայն, թէ երկու կայսեր անտեղութեան ու խորՏրգաղցութեան առարկան է — Պարսկաստանը: Ըստով, սակայն, պարկեց, որ ուրիշ աւելի յՏտաբերբարկան՝ Տարցեր և ուրիշ են եղել Պոստգամի վիճարանութեան: Վերջինը վերստուում է Տեւեակեալ փոխարքած յանձնատնտեսներին:

Գերմանիան ընդունում է Ռուսաստանի յատուկ ու գերակշռող շահերը — անտեսական և ռազմական (*strategique*) — Տիւսիային Պարսկաստանում: Երա փոխարեն Ռուսաստանը ազատ ապարկեց և առկա Գերմանիային՝ նրա յարեւելեան արշաւի՝ կամ ուրիշ խօսքով՝ Բաղդադեան երկաթուղու Տեկու ձեռնարկի մէջ... մեկ պայմանով միայն՝ որ այդ ձեռնարկը և առՏարտակ գերմանական ծրագրերի ցանքը շատ չլլ սարածին դէպի Ռուսաստանի աւանդական յազգեցութեան շէր-ըննելը... դէպի թիւրքաց Տայաստանը, որի կուլտուրական և բաղաբարկան ճակատագիրը Պետերբուրգը երբէք չի ուղում ձեռքից լայն թողնել — անգամ նոր սահմանադրական Թիւրքիայի որով Ռուս կառավարու-

թիւնը շարունակում է նայել Թիւրքաց Տայաստանի վրայ, որպէս իր ապագայ նահանգների, և նա չի թող սախո ոչ թիւրքերին, ոչ էլ եւրոպական այր կամ այդ պետութեան երկաթուղային ձեռնարկներ սկսել այդ վայրերում *)... Գերմանիան յանձնառու էր իրենում Պոստգամի անտեղութեան մէջ չը շինել երկաթուղիներ Բաղդադեան գծի Տիւսիայում:

ԱՏա այդ պատմական, նշանակալի իրաւատնտեսութիւնը Արգեօք բողբոջ և այր... Արգեօք չը կան ուրիշ կէտեր ևս այդ խորՏրգաւոր անտեղութեան ծրագրի մէջ: Ըշուկներ կային — և կան աակաւին — որ երկու բանակցող թագակիրները անօրինել են ոչ միայն Պարսկաստանի, այլ և Թիւրքիայի բախալը: Այդ շրուկները Տահագին յոյճումը առաջարկել թիւրք կառավարական շըջաններում: Պոստգամի Տանդիպումը ամենից աւելի սարսափեցրեց յերիտասարդ Թիւրքիային... Երկիւղն ու սարսկուսանքները աւելի ևս ստատկացան, երբ աւա կառավարութիւնը սկսեց ինչ որ զորաշարժ, աւելի ճիշտ՝ զորքերի տեղափոխութիւն Ղարսի շըջանում Դիւմաձայնի՝ դիւմաձայնի վրայ — Պոյսու և Պետերբուրգի: Ընտանացոյցիցի պատասխաններ՝ աւանդելի կողմից երկիւղը սակայն չը փարատուց: Թիւրք Տեւեակեալ վարչները նշարում են միշտ անգրկովկասեան սահմաններում աւանդական, երգեւալ ստոխի ուրուակնը, որ մի որ, վերջապէս, պիտի անէ թեւեւ վարցը ծրագրած ստախը և պիտի զարթէ Տայական նահանգները...

Երիտասարդ Թիւրքիան, այո՛, ունի — չի կարող չուներնալ — այդ մշտնջնական վաւեցի գիտութեանութիւնը և սակայն... ի տեղի նպատակորիւր: Տայ սարքի զարգացումը — որով նա կարող էր սերաշահել մի անբող ժո-

*) Պոստգամի անտեղութիւնից ի վեր՝ Անգլիան և Փրանսիան անդալային եռադգով սկսել են բանակցութիւններ Պոյսում՝ թիւրք կառավարութիւնից երկաթուղային նոր կոնցրեկտներ շահելու և դէթ մասամբ գերմանական ծրագրիներին Տակակշիւ: Ինչիւր գիտաւորութեամբ Եւ Տահագին վերջեր յամառութեամբ լուր և պատուում, թէ իբր Փրանսիան ստացել է իրաւունք ձեռնարկելու երկաթուղիների շինութեան Տայական նահանգներում: Մի շահագրգիւց փոփոկ կնէր, որ չի կարող չանգրգաւանալ ուսու՝ Փրանսիան յարաբերութիւնների վրայ: Գերմանիային մերժելով, Ռուսաստանը պիտի յօժարէ՝ աղբօք, որ զաւանակի Փրոմուրիան, շաղբալարթի՝ թիւրքաց Տայաստանը... Այդ կնէրք շորպից իր մի խաղաղարկարի մէջ պարիզեան ծաւրախոյ: պահպանողական Temps-ը և բացասական պատասխան աւելց...

Փրանսիան չի կարող իրագործել մի այդպիսի ծրագր, որ սուղան է զաւանակի պետական դէմ... քանի որ պիտի սայ առարկան գիւրթիւններ Տաճկաստանին՝ ընդգէժ իր դրացունք...

ԱՏա այդպէս, Տիւսիային բանակալութիւնը 30 սարք շարունակ Տայաստանը սարկացնելու և սերնտեղաց յետայո՛ սարսու և անն ճիգ է գործ գնամ խախտելու միւս արեւմտեան պետութիւնների ծրագրերին իր «ապագայ նահատնտեսի» մէջ և մեր զգոթան երկիրը, այդ յատու ու յարտան զաւերի շորՏիւր, զուրէ գեւ: Երկու ժամանակ պիտի զուրգ Տայ զաղբալարթութեան աննտաարդական բարեկենքից:

զովորդ և թուժ Կոնգրեսնէլ ժուջօվեան բանապե-
տութեան արշաւի ուղև—նա անն կերպ, ընդհակա-
ռակը, սկարքցնում է այդ ազգի յառաջնադասութիւնը,
սակամ և դեպի նա՝ հին, համբարուն ճժրագործ թե-
րահատութիւնը, անվերջօրէն բաշքում է նրա ներ-
քին բարեորդութեան հարցը, խաթարում է նրա
ազգային-դպրոցական առաջադիմութիւնը — պանթիւր-
քիզմի ու հեգեմոնիայի տեսուր նշանարանով—գուրս է
քշում դպրոցներէջ առահայ գործիչներին, որ եկել են
փքքը ինչ աւելի փութացնելու լուսաւորութեան ու
վերաշինութեան գործը այդ խուար ու փրատակ տար-
աւորում... Թունւորում է, մի խօսքով, մեր ազգային
արամագրութիւնը և միշտ աւելի ու աւելի ներշնչում
մեզ, որ Թուստասն և Թուրքիա՝ մեկ հաշիւ է, որ
օսմանեան օտճմանագրութիւնը մեզ համար չէ, երկրի
ընդհանուր բարգաւաճման համար էլ չէ, այլ մի խուժ
անբուժելի կարճատեաների, որոնք բնաւ ընդունակ չեն
արքս առնել համաշխարհային պատմութիւնից և որոնք
մշուժ են դեպի առաջ, գեպի անտարտա սպագան,
ձննստան, անփարոս, առանց լայն, կուլտուրական
ծրագրի ու աշխարհահայեացքի, լոկ ասերբային շար-
տուով, մեկ ձեռքով՝ բանութեան խորագանող ժա-
բակը — որի դեմքին աղքեցութիւնը՝ սեանք նմնում
ու Ալքանիայում — միւս ձեռքով՝ չմփնիզմի բորոս-
նած անտարանը, որ յաւիտեօրէն բաժանում է, պա-
ռակում երկիրը՝ ուրիշի՝ և հնչասակի՝ շարագործ
անջրպաններով, ի տեղի միացնելու և ձուլելու բոլորին՝
ի մի հզօր ու պահպանելի հայրենիք..

* *

Պատգամի անսակցութիւնից ի վեր՝ Գերմանիան
վերջնականապէս և հաստատապէս գրեց իր թաթը
Փոքր Ասիոյ վրայ Ծարի կառավարութեան այդ որըժը՝
տիեզերական անկնկալ էր։ Այդ չէր սպասում։ Այդ
որ չէր համարում այդ բալլը նպաստաւոր — նոյնիսկ
առահական շահերի սեահկէտից։ Ո՞վ կարող էր գուշա-
կել մի այդպիսի դիմագրանութիւն՝ Բանիս-Հերցե-
գովնայի պատմական նասացումից յետոյ Գերմա-
նիան էր, որ հասցրեց ցարդմին այդ նասացումիցէ
հարաւը, խրախուսելով Աւարիային միացնելու Բա-
նիս-Հերցեգովնան... Ամտք արամադիր են բացատրել
այդ վերջուժը նոր միջխար Սազուզի դերիաստարգա-
կան անփորձութեամբ՝... որի շնորհիւ իբր թէ նա
ծուզակն է ընկել աւելի հեռասան և խորամանկ Ալի-
հելմ II-ի ու Թեոման-Հուլիզգի Կաւար կոչեց և ինքը
խաւած Թուստասնը, պետական Գոււսայի մէջ, յանձին
Միլիտովի

Կաշեական պարազուելը, ամբողջ օպօզիտիօնի
նախահարութեան սակ արասանեց իր փայլուն ձա-
ւերից մինը Թուստասնի արաքին բաղաբականու-

թեան մասին, — մի ձառ, որին սակայն, չը հետեւեց
պատասխան... որովհետեւ բոլոր միջխարները, մի սխար
ու շիննու արհամարհանքով հեռացել էին Գոււսայից,
նախ բան Միլիտովի ամբիտ բարձրանալը..

Դերասանի կոչութիւնը այսօր միանգամայն սպառ-
նակն է — յայտարարում էր կաղեաների առաջնորդը։
սպանական շնորհիւ այն խորունկ փոփոխութիւններին,
որ աւալացան Պատգամի անսակցութիւնից։ Եւ նա
ակնարկում է առաւ կառավարութեան ննեզ, գաւարի
ընթացքի վրայ, հասկացում է, որ Գերմանիայի հեռ
այդպէս յանկարծակի ելքարանալով Բաղրամի երկա-
թուղային հարցի մէջ այդպիսի գիրք բանելով, Թու-
ստասնը դաւաճանում է իր դաշնակից Քրանսիային,
սպա նաև Անգլիային, որի հեռ մինչ այն՝ համբարեց
էր եղել դերմանական արշաւի՝ հաղթեպ..

Այդ վերջին հանգամանքը սաստիկ յուզեց քաղա-
քական շրջաններն ու պարլամենտները նաև Քրանսիա-
յում և Անգլիայում և Քրանսիական պարլամենտի մէջ
Ծօռեկ խորանցք միջխար Պիշոնին, որ իր մեղի ու
զննող արամագրութեամբ թող էր տալիս դաշնակցին՝
այդպէս ցինկօրէն ոտնահարել Գրանսիայի շահերը,
անգամ լրջօրէն չը խորհրդակցել վերջինի հեռ՝ նախ
քան Պատգամ ուղևորիլը։ Եւ այդ ծանր ամաստա-
նութեան մէջ՝ Ծօռեկի հեռ համամիտ գանեցին ան-
գամ Tempus-ի պէս օրգանները։

Ահա, վերջապէս, հնչում է դժգոհութեան ու բա-
ղքի ձայնը — գերմանական առաջուժը շացութեան դէմ —
նաև օսմանեան պարլամենտուս Բասրի բեյ, լինելով
հանդերձ գերիշխող իթթիհասական մեծամասնութեան
անդամ, կատարօրէն յարձակում է թիւրք գահինձի գեր-
ման մ ո լ ձ գ ա ու մ ն էր ի դէմ նա յորդորում
է՝ ժօռնալ Քրանսիային ու Անգլիային և ընդհանուր
օժեքով դիմագրանել ակամանե յաւակնութիւններին
Փոքր Ասիոյ մէջ։

Գերմանական վտանգը,՝ այդպիսով, աճում է հետա-
հետեւ, նա թափանցում է նաև թիւրքական գիտակցու-
թեան մէջ, և Բաղդադի ու այլ անսեական խոշոր
ծրագրիներում կամաց-կամաց նշմարում են մի իրական
պատուհաս, ուղղւած ոչ միայն բրիտանական աշխարհ
հեծաւալ զօրութեան դէմ, այլ և — ուղղակի կամ ան-
ուղղակի — ընդդէմ օսմանեան բարօրուսութեան ու ամ-
բողջութեան։

Այդ վիթխարի ծրագրիները, անտարակոյս, յղի են
եանբակշիւ հեռակնքներով — մանաւանդ Պատգամից
ի վեր — և թերևս անտեղի չէր մի կարևոր թիւրքի—
Սալոնիկեան կնեարանական կոմիտէի մի անդամի, բացա-
կանութիւնը առահ-գերմանական խորհրդաւոր բանակ-
ցութեան առթիւ։

Դիւրբացանքի համաձայնութիւնը զօրի աւելց մեր
ուշադրութեան. Թեմիլի անսակցութիւնը առաջնորդեց

մեզ՝ զեպի յուլիսեան Յեղափոխութիւն. ո՞րք արգեօք պէտք է սանէ Պօստալովի Տոմսաձայնութիւնը թուում է, թէ մեզ սպանում է ազգային ծանր վտանգը...”

Ի՞նչ է գերմանական այդ խելայեղ արշաւանքի շարժառիթն ու նպատակը, որտեղից է սկսում նա, ո՞ր է մղում և ի՞նչ սեռակ փոփոխութիւններ է յարուցանում միջազգային դիւանագիտութեան բարաեղի վրայ ԱՏՏ ցաւոտ ինքիւնքը, որոնք ունին, անտարակոյս, ամենատեղա սանչութիւն Տոմսաձայնութեան ճակատագրի հետ և որոնց հարկ է պարբերաբար վերագաւանջ Կրօնաշարժի՞նք:

Թ Ի Ի Բ Ք Ի Ա

Կ Ա Ց Ո Ւ Թ Ի Ի Ե Լ

Ապստամբութիւն եմեմում, ապստամբութիւն ու արիւնհեղութիւններ Ալբանիայում, իտը, անհաշտ պառակառւմներ Մ. և Յ. Կոմիտէի ծոցում. չի՞շա է արգեօք, որ այդ բոլորը աբաբաբին գաւառի ծնունդ է, — գաւառը, որոնք ահարկու ցանցը փռած է ամբողջ օսմանեան կայսրութեան վրայ...

Այսպէս թէ այնպէս, կայսրութիւնը միշտ աւելի և աւելի բարգաւաճում է, գոճարութիւնները հեռագահեա՞ծ արարւում են և զէնքի շառաւը չի գաղարում:

Անցեալ տարի Գրուզիոյ, Եմեն ու Ալբանիոյ, այս տարի նորէն եմեն ու Ալբանիա — 1908 պատմական թշուախեց ի վեր օսմանեան հպատակ մահմեդականութիւն է, որ խնդրում է, ըզբտասնում, շեշտելով իր անհաշտ առանձնաշնորհուածները, յաւանութիւնները: Եմենը, հարկու, առաջին անգամը չէ, որ պարզում է ապստամբութեան դրօշը: Եւրոպացիները, թէ երբէք նա չի բարբոսացել այնպիսի թափով, այսքան մոլեգրին անհաշտութեամբ... Դեպքում խալիֆի զիւլային Տոմսայն ու հնարքները որոշ շափով սանձահարում ու զինաթափ եմեն անում արքայնիւն, իսկ այսօր, ահմանագրական ռեժիմի սակ նրանք այլ ևս անընկճելի են — և այնտեղ, աւազոտ անպատանելում երկուս, անհամութիւնները է արիւնոտ պատերազմը... մինչև որ Երիտասարդ Թիւրքիան յոգնած ու յուսահատ, ի վերջոյ հրթիռներ գաւառից և ձգէ եմենը իր ճակատագրին, կամ այս նրան ինքնապարտութիւն:

Կու գլխի բանականութեան յաղթանակը: Ան այժմ Թիւրք Տարեմուտներին հեղեմունքին շեշտում է իր ներկայեական ու զպիչ անտոգրանիւնում և արիւնը հոսում է Կոնստանտնուպոլիսում և նաև — Ալբանիայում և յուսումնաբերում է ալբանական շարժումը: Կեանքիսկանս՝ ու յառաջադիմականը, ռեպուբլիկանս յեղափոխութիւնը այնպէս են: հիւսած նրա հոսանքում, որ գոճար է գնահատում անել: Անտարակոյս, մեն, ահարկու գեր են խողում յհին, բարի ժամանակի՞, Աբաղիւ-Համիրեան շրջանի բազրո յիշողութիւնները: Չէ՞ որ այդ սարափելի արմատները առանձն առնելու համար է են և արքայն այն երանելի ռեժիմի ներքոյ: Նրանց վրայ էր յենում կարմիր Գաղանը իր մշանջնական

պանիկի սակ, իր գողացնոց օրհասի մէջ: Նրանց շեփեղը աստարտին պարզեաւարում, հոլմանաւորում էին պետութիւնը, նրանց բոլոր բնահաճոյքները կատարում էին, նրանք չը դիտէին, թէ ինչ է առքը, հպատակութիւնը, նրանք միանգամայն ազատ էին և անկախ իրենց լեռներում... Իսկ այժմ սահմանագրական ռեժիմը գալիս է զպելլու նրանց, կրթելու նրանց վայրենաբարոյ բնագործը, ենթարկելու սահմանագրական դիպլոմատիկ, կարգապահ-հուսկեան, առքը պահանջելու նրանցից, յանուն ընդհանուր, բազաբարկական հաւատարմեան և պետութեան յարաւեութեան: Այժմ սահմանագրական ռեժիմը գալիս է նաև սանձելու նրանց ազգական ախորժակները, սպանելու և կողպակելու նրանց խորամտ բնազգը, գալիս է, մի խօսքով, արծարծելու նրանց մէջ օրենքի սերն ու յարգանքը:

Այդ հակադրութիւնը ցնցում է արքաններին և այդ մտքով նրանց շարժումը յայտնում է մասամբ հակա-յեղափոխական, յետագիտական:

Բայց կայ մեզալի հակառակ երեսը:

Արքանների առաջադրած պահանջների մէջ կան միանգամայն օրինաւորները: Նրանք ուզում են իրենց ազգային գաղութներն ունենալ, իրենց լեզու գերիշխանութիւնը, նրանք պահանջում են ազգայնական ինքնօրինութիւն, ազնուամիտ:

Իսկ տիրոջ ռեժիմը, Մ. և Յ. Կոմիտէի ներշնչմամբ, մղում է հակադիր քաղաքականութիւն, որի հիմնական նշանաբանն է — պանիքիւրքը, համաթիւրքութիւն:

Այդ նշանաբանի համաձայն՝ երկրի դիտութեան՝ գաղափարը վերածում է մի քանի տարբեր պատկերացում:

Այդպէս են հասկացել բոլոր բանաւոր կենտրոնական ռեժիմները և շարաչար զիւլայն են: Եւ ահա նոյն հողի վրայ սխաւեմատիկ Ֆրանսի և կրում «Երիտասարդ Թիւրքիան»: Եմենն ու Ալբանիան շարունակական ալիւթեութեան մէջ են: «Միակերպութեան» քաղաքականութիւնը միտքով և նաև միւս, քրիստոնէական ու մահմեդական հոգովուրդների մէջ: Ամեն մի նոր ծրագիր բռնի յստանացման, ամեն մի փորձ ընդդէմ ազգերի ինքնուրոյնութեան՝ զարեւելու է անտարակախորեն անյաղութիւն ինքնընդամենի, լարելու է քաղաքական ու հասարակական միջնորոշը և ծնելու է այնպիսի հաճար ճգնաժամեր, որպիսիք անսնում ենք այսօր նոր Թիւրքիանում: Հարիւրերորդ անգամը հաճելի է մեզ ծանուցանել այն փրկաբար, ասովկարական սիզիւրները, որ «Կաշանկցութիւնը» առաջինն է ծանուցել 15 տարի սրտից առաջ Թիւրքիանը հորիզոններում և որ փնտրում է մի օր Թիւրքիանը ոչ թէ միակերպութեան, այլ ներդաշնակ և յարաբարեան թէ ան մէջ ուր իրաքանշուր ազգային մարմին կը պահանջէ իր բոլոր կուստրական ասանանյայտութիւնները, զարգանալով ու առաջադիմելով թէ թէ՛ հարևան ազգերի հետ, կազմելով նրանց հետ մի անխախտ, անտոգրական պետութիւն: Ընչոյիսիօնը այդ սիզիմ է, որ պիտի երթայ, եթէ կուզէ չեղբայրանել կենտրոնական յաղապանները: Սակայն, Թիւրք մոլեռանդների սիրական ներշնչման սակ՝ այդ Ընչոյիսիօնը շեշտում է կոպտարեն իրաքանաւոր ու փրկաբար ճանապարհից և նետում այնպիսի մացառուների ու անդունդների մէջ, ուր պէտուութեան

անցնելով Քուրբիսի՝ մենք կը գտնուինք զժամարին կո-
ցուցեան մը հանդէպ: Ինչպէս կրնայ նոր Քուրբիսի
քիւն օգտուիլ օրէնսդրական այն բանակաւոր ձեւերէն,
որոնք կը հրահանգուին բազմազան, հասարակական
գիտութիւններէն և որոնք մասամբ կը կիրառուին ուրիշ
կրկնակներու մէջ:

Արգիօք զեռ երկաթը ժամանակ պիտի բաւականանայ
Թուրքիան փոքրիկ հաստա վերանորոգումներով: Ար-
ցիօք թուրքական անորոշ պատմութիւնը, բովանդակ
իրականութիւնը անկարելի՛ կը դարձնեն անոր արագ,
չլուսափոյթ կերպարանափոխութիւնը:

Վերջին երկու տարւան ընթացքին մէջ Թուրքիան
օրէնսդրական բանակաւորութեան սեփականող մէկէ
աւելի հրահանգել օրինակներ հնդդու բերան: Խոր-
հըրդարունը հոն — որքան ալ շափաւոր ու երկրուն
ապրիւրէ բաղկացած — այնուամենայնիւ կրցուցայ ապ-
րի օրէնսդրական ուղիաւորութիւն ու բարձրութիւնը:
Պարզամենտին որչափ Թագաւորին հաստատու-
թեան ուսադրիւցեցան այն, սակայն, ուղղակի թէ ան-
ուղղակի, քանի մը անգամ կրկնուցաւ, որ Թագաւորը
չէ կրնար մերժել կամ չհաստատել այդ որոշումները:
Ինքը միայնակ այս կամ այն առիթով գոյտարարեց
թէ՛ որպէս սահմանադրական երկրի պե՛տ՝ չի կրնար
պարզամենտին կամ չհաստատել: Այս նախափորձերը
լուսադրի սկզբունքի, բանակաւոր օրէնսդրութեան մը
հիմքեր կրնան դառնալ:

Կոր Թուրքիոյ յառաջագէմ գործիչներու և անկողմ
ժողովրդասերներու վրայ բարոյական պարտք կը ծան-
րանայ օգտել այդ սովորութիւններէն ու անսնդու-
թիւններէն զօրացնելու համար օրէնսդրական իշխա-
նութեան — պարզամենտին — անկախութիւնը:

Թագաւորին զա՛ւ խորհրդարանի որոշումները պէտք
ունին նաև Ծերեկոյտին վաւարացմանը: Այս արմինը
ընտրել ժողով չէ, ժողովրդական ներկայացուցչութիւն
չէ: Անոր անդամները իրական, չօտոնելի պատասխա-
նատուութիւնէ ազատ են: Եթէ նախարարները պատաս-
խար են համար ապ խորհրդարանին, իսկ վերջինս իր
ընտրողներուն, ժողովրդին — Կորուրդար ի ր օ պ է օ
ենթակայ չէ ունէ լուրջ պատասխանատուութեան: Ազով
հանգերէ՛մ երկրին օրէնսդրական կեանքին մէջ անոր
մասնակցութիւնը նշանակալից է: Յարօրինակ պատա-
հանատութեամբ՝ օսմանեան օրէնսդրական պատմութեան
մէջ՝ Ծերեկոյտին միջամտութիւնը կատարուել է աւելի
յառաջագիմական ուղղութեամբ: Պարզամենտին պահ-
պանողական որոշումները մէկ-երկու անգամ Ծերե-
կոյտի բնութեան բովէն անցնելով՝ սրբազրեւր, ազա-
տական կերպարանք են ստացել:

Այդ ինքնատիպ երևումը անուշա հիմք չպիտի այս
նոր Թուրքիոյ բանակաւորանմանը՝ Ծերեկոյտին
հետ ազատական ժողովրդական արամաւորութիւններ
նոյնանքնը: Այսօր վերին պալատին քեւարկութիւնը
առամերժ զիպւանով միայն յառաջագիմական է: Ազով
անիկա կրնայ մերժել, արգիլել ժողովրդական կամքին
արատայտութիւնը և պայքարիլ անոր դեմ:

Կոր Թուրքիան իր քաղաքական վերածնութեան նա-
նապարհին՝ պէտք է ամեն կերպ աշխատէ խորհրդա-
րանը և զգգի ընդհանրութեան ժամագրա-
վար դարձնել, անոր օրէնսդրական իրականութիւնը վեր-

նակաւորեցնելու, արտադրել, Ծերեկոյտին ու
Թագաւորին արգիլքները չեղաքայքել, վերացնել: Ան-
կապան այս ամենը զժամար է կարճ ժամանակի մէջ
իրագործել: Թուրքիոյ հին ղե՛փը խորունկ հիմքեր է
Թողբը ժողովրդին բովանդակ հասարակ-հասարակին ու
հոգեբանութեան մէջ: Երկրին անսեփական կրկնակն-
հասարակական կեանքը նպաստաւոր պայմաններ չեն
ներկայացնել: Քաղաքական օրէնսդրական վերածնու-
թիւնը և բանակաւորացումը սեփականութիւնը կը կրնն
ընդհանուր միջավայրին ազդեցութիւնը: Այնուամե-
նայնի, նոր Թուրքիոյ յառաջագէմ ու արմատական
կուսակցութիւնները — մինչև անգամ երկրին ընդհա-
նուր յետամնացութեան մէջ — կրնան անգործ գործ
կատարել: Անհրաժեշտ է միայն, որ ամենք ամենը
գիտակցական ու հաստատուն աշխարհա-
հայեացք մշակեն: Մէկ ընդհանուր սկզբունք — բանակա-
ւորութեան հրահանգներու վրայ հիմնուել:

Պարզ է միշտ հսկել, որ երկրին աւարկայական,
բնական արգիլքները չազատապահուին ենթակայա-
կան, արհեստական խռընդոտներով: Հասարակ-
ական կեանքին մէջ այս վերջին սեփական գործծները
յաճախ ճակատագրական կը դառնան: Երկրական
կարգ մը երկիրներու մէջ անոնց ներկայութեան ու
ներգործութեան պատճառով՝ մինչև օրս յետագււտ է
բանակաւորական օրէնսդրութեան վերջնական յարմա-
նակը: Կոր Թուրքիան ուշագրու ու լարւած գործու-
նելութեամբ՝ կրնայ անոնց նշանակութիւնը և ազդեցու-
թիւնը նստեցնել: Այդ պատճառան աշխատանքէն
յետոյ՝ հարաւոր կ'ըլլայ՝ համեմատաբար աւելի կարճ
ժամանակի մէջ՝ աւելի թիւ ձեզով և նազ քաղաքա-
կիրթ հողի վրայ իրականացնել թերևս այն, ինչ որ
ուրիշ տեղ հնարաւոր չէ եղած:

Եթէ կեանքին ընդհանուր յառաջագիմութիւնը —
անսեփական, մասուր, հասարակական — պատճառ կը
դառնան աւելի կատարելալ քաղաքական օրէնսդրական
գործութեան, միւս կողմէ՛ բանակաւոր օրէնսդրութիւնն ու
պարզամենտին մեծ զարկ կուտան երկրին ընդհանուր
քաղաքական երազներ և բարգաւաճումն:

Այսպիսի պայմաններու մէջ ո՛չ իսկական պարլա-
մենտարիմը և ո՛չ ժողովրդական անիքական օրէնս-
դրութիւնը — ռեֆերենդում ու նախանշանութիւն —
քաղաքական երազներ չեն երևալ...

VII

ԳՐՈՍՄԱՆԻՐ ԵՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ — ՅԱՍՏԱՆԻՐ —
ՆԱՍՏԱՆԿ:

Քաղաքական բնաշրջման ամենէն յառկան նշանակա-
լից գծերէ է նաև օրէնսդրի, գործադիր և դատական
իշխանութիւններու, անջատուը, այն, ինչ որ քաղաքա-
կան ընկերական գիտութիւններու մէջ կանանսի իշխ-
անութեանց բաժանման սկզբունքը — principe de sé-
paration des pouvoirs: Հին հասարակութիւններու մէջ
այս սկզբունքը գիտացօրէն և սխալաբանակ կերպով
երբեք չէ գործադրուել: Բայց եղած է անոր ստուր
Հռոմի Ծերեկոյտը յաճախ՝ գործադիր մարմին իրա-
ւասութիւններու մէջ օրէնսդր մարմին հանդէպ:
Միջին դարերու ընէ կենտրոնական պետութեան և

Թէ կիսանկախ առատական սիրապետութիւններու վերջակարգին սակ այսօրեան երբ իշխանութիւնները միայն էին մէկ մարմին, յաճախ մէկ անձի մէջ Թագաւորը, իշխանը, առատասիրտ օրէնքներ կը գնե՛ր փողոցի ուսին. այդ օրէնքներու գործադրութեան կը հետամտեր և կը դատեր այն անձերը, որոնք կը մեղաւէին յայտարարած օրէնքներու դէմ:

Նոր պատմութեան մէջ, միապետական իշխանութեան ուժեղանալով և կենտրոնանալով այս գրութիւնը առաւել ևս ամրացու ու սրագործեցաւ:

Սակայն, ժողովրդայնական գաղափարներու յղացումով և զարգացումով բաղաբական սեռական կենսքին կը հարցարկ — սահմանադրական իրաւակարգին հետ միաժամանակ — նաև իշխանութիւններու բաժանման սկզբունքը:

Անգլիան, որ առաջինն էր նոր ժամանակներու քաղաքական վերակազմութեան և յեղաշրջման գժտարին գործին մէջ առաջինն եղաւ և՛ այս սկզբունքին յայտարարութեան ու պաշտպանման մէջ..

Իշխանութիւններու բաժանման սկզբունքը սրգարութեան գործի նկատի ունենալով իրաւագէտ-պատմաբաններէ շատերը — սկսեալ Փրանսիացի հաննաբոյ Մոնտէսքիւեի (Montesquieu) — այն կարծիքն ունին՝ թէ անկախելի և միաժամանակ և՛ օրէնսդիր ըլլալ և՛ գործադիր և՛ դատարար, և ամօր հետ մէկտեղ սրգարութեան, սնդրապաշտութեան, անառնութեան սկզբունքին ծառայել:

Միապետական, հակաժողովրդական իրաւակարգի և հասարակագրգի մէջ այդ անտակաղ շատ բանաւոր և և ընդունելի. Սակայն սահմանադրական և էպպիս ուսկալար կարբերու ներքև՝ իշխանութիւններու բաժանման հարձակար սկզբունքը կը Ժադի ո՛չ թէ անոնց նեք բէն, ան գի՛մ ա գր ելի ու ան կ ու սա փ ե ի հ և ս ու լ թ ե ն է ն, այլ աշխատանքի բաժանման մեծ սկզբունքն: Ասանցին սկզբունքը երկրորդին ստորաբաժանուած է ու մասնկէլ եւ յիրակ. նորագոյն ժամանակներու մէջ — ապաքին հասարակագրգին և իրաւակարգին ներքև ևս առաւել — գ որ ժ ի բ և դ ա տ ա կ ա ի իշխանութիւնները է ա պ է ս ա ար բ ե ր ու հ ա մ ա գ օ ր իշխանութիւնները ըն՝ օ ր է ն ս գ ի ր իշխանութեան նկատմամբ, այլ միայն անոր ճի՛ղ զ բ ր և ե ն թ ա ր ք ո ղ ն ր և զ ք ր ք ր ք ի իշխանութիւնը մէկ է, անբաժանելի ու անխախտ Գործադիր և դատական իշխանութիւնները — աշխատանքի բաժանման սկզբունքն յուսուցան — պիտի կատարեն, գործադրեն այն հրահանգներն, այն օրէնքները, որ կ'ըլլան գրէ ն ս գ ի ր իշխանութիւնն..

Գործադիր իշխանութիւնը ներկայ պետական հասկարգի մէջ ահագին գեր կրատանձեւ և շատ յաճախ կը գերազանց օրէնսդիր իշխանութիւնը՝ մինչև անգամ սահմանադրական վարչակէին ներքև: Օրէնսդիր իշխանութեան բոլոր եւանդն, անհրաժեշտ անխախտ ձեւի հրահանգները ևս կենդ գաղափարներ, առաւաղել կազմաւորելու մէկ քանի անձան կեա միայն իրագործել և կարևոր անկատար թողուր:

Գործադիր իշխանութեան խնդիրը, այդ ցուսա պրօբ-

լիմը, ժամանակակից պետութիւններու աննաման մաս-հարութիւններն է:

Ի՞նչպէս իրագործել գործադիր մարմինը — նախարարութեան — ընտրութիւնը... Անգլիական պատմութեան մէջ այս հարցը բազմութիւ անգամներ և շատ երկար ակնդութեան միջոցին յուզած և փոփոխկան է պարլամենտը: Գերջինիս և թագաւորին ընդհարութիւնը, իսկական պետաբաշխիւր, նախարարական առջնային արդիւնքն են եղան: Գարլամենտը օրէնսդրութեան ղեկը իր ձեռքն առնելով՝ կը ձգտեր սիրապետել նաև անոր գործադրութեան թագաւորական իշխանութիւնը զի՛նքնով մէկը, շէր կամենայ զքն նաև միւրը: Հակառակ ժողովրդական պարլամենտի՝ նշանաբանն՝ թէ թագաւորը կը թագաւորէ, բայց չի կուտայրեր — անկեղ կուզեր և՛ թագաւորել և՛ կուտայրել: Թագաւորը կուզեր, որ նախարարութիւնը ի ր նախարարութիւնը ըլլայ, պարլամենտը կուզեր, որ անկեա խորհրդարանի գործադիր վարչութիւնը կուտայր: Թագաւորը կուզեր, որ նախարարութիւնը ի ր առջև միայն պատասխանատու ըլլայ, պարլամենտը կը ջանկար, որ այդ պատասխանատուութիւնը ժողովրդական ներկայացուցչութեան ենթարկի: Այս նախատեսարար երկուսանք երկուր ժամանակ շարունակեցաւ, մինչև որ — փոփոխակի յարադրութիւններէ ու ստատուածքէ յետոյ — պարլամենտը կցու ձեռք բերել իրական իրաւունք նախարարական կազմին վրայ: Գործադիր իշխանութիւնը, կուտայրութիւնը այնուհետև պիտի սկզբնաւորէր պարլամենտի ներքև, անոր մեծամասնութեան մէջէն:

Անգլիական աշխարհի այս նորագոյն ձևը, սահմանադրական կարգերու, պարլամենտի գաղափարին հետ՝ անցու եւրոպական միւս երկիրներու պետական կեանքին: Բաղաբական բնաշրջման այս հիմնարկն սկզբունքը, պարլամենտական կարգերու այս երկրորդ կարևոր քայլը տակաւին չէ իրագործուած Գերմանիոյ, Աւստրիոյ և մասնաւոր Ռուսաստանի մէջ: Գարլամենտարիզը այդ առատական, պահպանողական պետութիւններու սեփականութիւնը չէ դեռ ևս: Թէ Ռայխստագի և թէ Իււստարի յառաջադէմ կուսակցութիւնները մինչև օրս անկարող են եղան սիրող կարգերու վրայ ուէ անդեցունքն աննեանքն ու երկու երկիրներու մէջ ալ նախարարութիւնները նկատուել են կայսրներու հուսատարիմ և ուշադիր ծառաներ՝ կոչուած միայն անոնց կամքով և պատասխանատու միայն ստուգուելու թիրքերի: սահմանադրական՝ անտնդութիւնները սկզբնէ և եթ — այդ հարցի մէջ — լուսագոյն շախիզով առաջ ընթացան: Թագաւորը, սակայն չէ նախարարութեան տեղը և անոր գործերու գերագոյն ստուգողն ու հաշտագահանը:

Նախարարութիւնը այդ նորակազմ պետութեան մէջ պարլամենտի — անոր մեծամասնութեան — նախարարութիւնն է և պատասխանատու է միայն անոր առջև: Ուսման անգամ, երբ խորհրդարանը ուէ խնդրի շուրջ հարցապնդման հրաւերէ նախարարութիւնը և զորհուսալով անոր ցուցուցած գործունէութեան՝ մերժել վստահութեան քէն՝ նախարարութիւնը հարկարարած պիտի կուտայ իր պաշտունէն Որոջհետև, պատասխանատուութեան սկզբունքին համաձայն՝ ոչ մէկ նախարար կրնայ կուտայրութեան մէջ մնալ առանց խորհրդարանին համուութեան..

Որքան ալ բամբակագործական յաղթանակին հետեւ հետեւ ծաւալումով՝ գործադիր իշխանութիւնները անմիջականօրէն կապին խորհրդարաններու հսկողութեան և անոնց անձնակազմի իրականութեան՝ այնուամենայնիւ այսօրեան նախարարութիւնները շատ են հետուօրէնսգրական իշխանութիւնէն։ Ծրագրորդներու և անոնց իրագործման յախճանակն անգործադիրութիւնն է այց, այո՛, սեպտեմբերի և գործնականի մշակման, անխուսափելի անձեռագրանկութիւնը։ Եւ գուցէ ո՛չ մէկ ժամանակ, անգամ՝ գիտութիւններու և կեանքի խորունկ զարգացման միջոցին, Տնարարը չլիար ըլլայ այդ երկու ետ։ Թիւններու — օրէնքներու և անոնց կիրառութեան միջեւ — կասարեար, բացարձակ համբարշտութիւն ստեղծելը։ Սակայն օրէնսդիր և գործադիր իշխանութիւններու այսօրեան անհամաձայնութիւնը արդիւն է ոչ միայն բնական, ինքնաբերական և ինքնակախ անհրաժեշտութեան, այլ և հետեւեք է մէկէ աւելի արհեստական հիւսուողջ գործօններու, որոնք կը յամառին պարլամենտական մեքենային մէջ կը թագնէին անոր այս կամ այն կողմէն սակ, կը թառնէ անոր այս կամ այն բարձրութեան վրայ և անն կերպ կը ձգտին պահպանել պետական կեանքի նախկին ձևը, միայնստութեան սկզբունքները, վաճառի գասակարգներու տրոպայութիւնը ընդզեմ՝ ժողովրդական իրաւունքներու և օսհամադարական վարքաձևի։

Այս երկույթը ծածուկ ու քողարկուած չէ ճացեք իսկական բամբակագործական աշխարհին, յնձրի և ծագեք հիմնական վերածակութեան ներքինից գործադիր իշխանութեան ամբողջ կազմը։ Հարց է բարձրացել մինչև իսկ իսկ անոր ընտրութիւնը պարլամենտէն և յանձնել անմիջական ժողովրդին։ Այնքան գերիշխանութիւն կը ծագէ ժողովրդէն՝. (toute souveraineté derive du Peuple). — այս է բամբակագործական մեծագոյն սկզբունքը։ Աւրեմ, թող գործադիր իշխանութիւնն ալ սկզբնաւորի ժողովրդական կարճէն ուղղակի կերպով, առանց այս կամ այն տարբեր միջամտութեան թող ժողովուրդը, ընտրողներու, քաղաքացիներու ամբողջութիւնը հրապարակ գայ և ընտրէ իր նախարարութիւնը։ Թող այլ ևս գոյութիւն չունենայ ո՛չ թագաւորի, ո՛չ պարլամենտի նախարարութիւն, այլ միմայն ժողովրդի նախարարութիւն։

Իսկական բամբակագործական սեպտեմբերի արդարեւ, այս ու զայ կէ ընտրութիւնը լաւագոյնը կըլլար։ Փոքրիկ համայնքներու, մանր միութիւններու մէջ շատ յաճախ կը գործադրուի նման սկզբունքը։ Սակայն ժամանակակից բարդ ու բազմակողմանի կեանքին մէջ, այսօրեան հասարակութեան արագ, շուտափոխ ընթացքին մէջ, ու զայ կէ օրէնսգրութեան թիւնն անհնարեալ, անգործադրելի կը թուայ։

Գործադիր ժողովը անն որ կրնայ հարցապնդման հրահրելը, ո՞վ պիտի ձևակերպէ հարցապնդումը, ո՞վ պիտի գտնէ կասկածութեան գործերը, որո՞ւ առաջ պիտի պատասխանատու ըլլայ նախարարական կազմը։ Արագօք ուղղակի ընտրութիւնը նախապէս աւելի անպատասխանատու չի՞ գործանք նախարարութիւնը ժողովուրդը, քաղաքացիներու հոծ բազմութիւնը թիւննէի չէ անն անգամ պատասխանատուութեան կանչել նա-

խարարները, հարցապնդել գտնել, հետեւեցնել նորերը ընտրելը... Այսպիսով, նախարարութեան գործերին իրական վերահսկելիս ու ըննադատը պարլամենտն է, ժողովրդական ներկայացուցչական ժողովը։ Քաղաքացիները կրնան անն կերպ — հարկաւ պարագային — թէ ժողովներով, թէ բողոքներով, թէ հրապարական քայլերով, թէ պարբերական և թուուցիկ հրատարակութիւններով ազդել նախարարութեան վրայ և պահանջել այս կամ այն օրէնքին անմիջական իրագործումը։ Բայց ժշտապէս, իրբև օրէնք և իրբև սիստեմ, անոնք չեն կրնար այդ պաշտօնը կատարել ժամանակակից մեծ պետութիւններու մէջ, կեանքի աննշտա վաղքին մէջ այդ սկզբունքը անգործադրելի է։ Նախարարութիւնը կարելի է մերձեցնել օրէնսգրական իշխանութեան և անոնց միջոցաւ բաւականապէս լեցնել՝ հետև վանելով թագաւորի կամ նախագահի իր սուսուսքները և անն իրականութիւն յոսկացնելով միայն պարլամենտին։ Որքան ալ առաջադեմ, պարլամենտական երկիրներու մէջ առանց խորհրդարանի յճամանակութեան՝ գործադիր իշխանութեան կազմումը անմիջապէս ըլլայ, որքան ալ թագաւորն ու նախագահը նախարարական հրահրելու և անոր հետահագրեք առուտ անն ի նկատ ունենան պարլամենտին արամսգրութիւնը — այնուամենայնիւ միմայն այդ իրաւունքը հրահրելու, նոր նախարարութիւն կազմելու պաշտօնը անհանգրժեղի է իսկական բամբակագործական վարքապնդելի ներքեւ։

Այսօր անբարձր կըստան մինչև այս կամ այն նախարարը անիրաւութիւն գործէ, սխալ քայլեր ընէ, որպէս զի զանի հարցապնդման հրահրել, անստատուութեան քեւ ալ և նոր միայն պաշտօնէ հետահագրեք քայլ պարլամենտը ո՛չ թէ միայն այս վերջին իրաւունքները պիտի ունենայ, այլ և ինքը պիտի ընտրէ իր նախարարութիւնը ամբողջովին, սկիզբէն ի վեր, և ինքը պիտի հաստատուի։

Թագաւորը կամ մինչև իսկ նախագահը չպիտի կրնան աւելի բարձր իշխանութիւն ունենալ, քան պարլամենտը։ Անհրաժեշտ է, ուրեմ, նախ և առաջ հետահագրել, ոչ ընչացնել այն բոլոր պահպանողական տարրերը, միայնստական անժխելն այն բոլոր վերապրումները (survivance)։ որոնք այս կամ այն անունով, այս կամ պատրականով բուն են գրած պարլամենտական ցանցին մէջ երբ այս աշխատանքը կատարուի, գործադիր իշխանութիւնը մեկ նշանակելի քայլ ևս կը մերձենայ օրենսդրականին։

Միւս կողմ՝ խորհրդարանին ներքին կազմի բնաշխարհը և ու զարգացնելու արամստական և իսկական բամբակագործական պարլամենտին ազդեցութեան ու յարստեւ ներգործութեան՝ նախարարութեան ուղղութիւնը զեպի յառաջադրութիւն, զեպի ժողովրդապետութեան կը փոխուի երբ որ պարլամենտները — մեք արդէն իսկ ընդգրկու սկզբունքներով ու որով կառուարելու արգելու թիւնն և այսօրեան թող, արարման քառասական կերպարանքէն բարձրացած՝ ժողովրդեան հասարակութեան, այնպիսով, ուժգին արտայայտութիւնը գտնուան — այն ժամանակ գործադիր իշխանութիւնը և չի ճայ, չի կրնար մնալ ներքինիս ուղղալ կացութեան մէջ։ Նախարարութեան ընտրելու անոր կերպով կապ-

ւած է պարամենտին, օրենսդրական մարմինը անաշխատանքի հետ...

Գրասխան իշխանութիւնը Հասարակական-պետական կենտրոնի մէջ առաջնակարգ կարևորութիւն կը ներկայացնէր Մարզկալին սահմանադրութեան ամենանուրբ և միանգամայն ամենածանրակէշտ խնդիրներէն է անդրատեսակ և արգարատաւութեան անդրը գործը դարձրէր շարունակ քաղաքականութեան, կառավարութեան ձեռքին գործիք են եղան Միապետական վարչակներու ներքէ արգարութիւնը երբէք չէ գրաւած իր արժանաւոր սեղը: Բունակները պատմութեան երկարատև, խաւար, արիւնտ ընթացքին քանիցս սրճամարհած են նորինակ իրենց օրենքները պատճելու համար ազիւ հողները, բաղաբական կենտրոն այս արայայտութիւնը ևս—գրասխան իշխանութիւնը—միւս արայայտութիւններու նման է անոնց հետ համերաշխ ազատագրեցաւ հին ուժիժին և մասու նոր, քաղաքակրթ պայմաններու մէջ:

Բրիտանական մեծամուն կզկն ախակը այ նոր աշխարհին առաջնութեան և քաղաքական անուութեան քառեր ուսու Յակախ այն արինէն մշուշին մէջ որ կը արածուէր միջնագրեան հասարակութիւններու վրայ՝ այն հնչակնց անձի անձեանմիջինութեան ներքին անկրկունքը: Հաստատեցաւ համաբաւար Habeas corpus—ը, որու համաձայն ո՛չ մէկ քաղաքացի կրնար բանտարկիչ և քանչորս ժամէ աւելի բանտին մէջ մնալ, առանց հիմուար և արգարացուցիչ փաստանու Անգլիական պատմութեան ամենէն խոշոր, ամենէն փայլուն և ամենէն մ—ա գ ֆ—ս յ ի նաւաւաւներէն է ասիկա: Դատաստանական գործը ենթարկելով անկասկած երկրին օրենսդրական իշխանութեան՝ կազաւար սակայն այն աւերիչ և գոնիային տարրէն, որ աշխարհ է սնցեային մէջ բարոյական ամեն ըմբռնում է որ՝ առկախին մէջ օրերուն, ձինթիւրբիդի և ընդարձակեանու ալ մուսասանից հարկութիւններուն վայր սպանած է անգամ իր սեփական օրենքը, իր արգարութիւնը և առհասարակ ամեն արգարութիւնս՝ գործադիր իշխանութիւնը միշտ պարտաւրով: օրենսդիր մարմինը զէտ, ձգտելով պահպանել կենտրոն մէջ միւս պետական կարգերը՝ աշխատած է իր անմիջական ազդեցութեան փոխ անձի արգարատաւութեան գործը: Եւ վերջինս, սակայն օրենսդրական արամագրութիւններուն և օրենքներու ազիւն համապատասխանելու շտա՛յ յանի ենթարկած է կառավարութեան ետական ըրտ նկատաւաւներուն:

Արամավարութիւնը դիտած է այդ անպատի երևոյթը և ամեն կերպ քննած է, որ գրասխան իշխանութիւնը ազատագրէ կառավարութեան որոգայթէն: Ժողովուրդը օրենքներու և արգարութեան անկախ ու անընտանջութեան իրագործումին Անկասկած, գրասխան իշխանութիւնը կառաւելապես անկասկած հակամարտ մարմին չէ օրենսդրական իշխանութեան նկատմամբ: Անկասկած ան իր արամագրութիւնները կ'աւել ժողովրդական ներքինայտջակաին գերագոյն աստեանէն—պարտականութիւն— որ պետութեան մէջ բարձրագոյն հաստատութիւնն է օրենքներ ժշակող և իրաւունքներ սահմանափակող:

Ան այսպէս՝ արգարութիւն ու անաշխատէն գտանելով

օրէնսդրական մարմինն, բայց ոչ կ'առաջարկուի ան նկատած յանցանքները—գրասխան իշխանութիւնը ենթակայ չէ, չպիտի ըլլայ ոչ մէկ կողմնակի ազդեցութիւններու Օրենքներու խնդիրն կրնաւ անէն կառավարութիւնը կը տուած թէ անհասարակ, զատի ժամանակ պետութեան քաղաքականութիւնը կը խորասկիծ թէ սեկ ոճրագործ— արգարատաւութեան համար այդ բաղաբականպէս միջնային են Անոր անկախութիւնը և հոս կը կայանար

Ժամանակակից պետութիւնները ընդհանրապէս հիմնական և բարեփոխումներ չեն իրագործած այդ ազդութեան: Ժողովի չեղեալտեան ամենէն փայլուն կերպով է հասկցեր արգարատաւութեան բարձր և խորունկ նշանակութիւնը Անոր "Tribunal de Justice"—ը—Արգարութեան Ասանը, որ կը բարձրանայ Լոզանի գեղեցիկ պարտադին մէջ—առանձնապէս ու մեղաւորութեան և իրոքս Ալպերու հանդիպ՝ կը խորհրդանշէ գրաստաստի անկախութիւնը

Այս ետպէս գրաստաստական հիմնարկութիւններ բացի գոյութիւն ունի նաև Հիւսիսային Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու "Cour Supreme"—ը — Գ Ե ր ա գ ս յ ն Ա ս ե ա ն ը, որ նորայէս անկախ գրաստաստական մարմին է և որ սակայն օրենսդրական-գործադիր իշխանութիւն կը հանդիս կը ընէ: Բայց արգարատաւութեան զարգացման և իրական անկախութեան համար անհրաժեշտ է հանել գրաստաստական իշխանութիւնը դործադիր իշխանութեան ստորակարգի և սահմաններէն: Այս ստորջ ներկայիս պետութիւններու մէջ փոքրիկ սպաներ և նշաններ կան: Ժողովուրդը, հասարակութիւնը իրեն անկասկած և ընդհանրապէս ունի խղճիտ աւար, լքած գաշտօնութիւնը՝ կը կանչի ներկայ ըլլալու գրաստաստական և իր կործիքը յայտնելու: Ներկայներու դառը՝ այսպիսով մինչև մէկ աստիճան արգարատաւութիւնը կը հանէ պաշտօնական բացառիկ ազդեցութեան չընթակէ և կը զեն հասարակական հակաութեան ներքին Աւելի ամովաւար երկրներուն մէջ գրաստարներէն մէկ մասը կ'ընտրուի ոչ թէ կառավարութեան, այլ անմիջական ժողովրդէն: Բայց բոլոր այս հասակներու իրողութիւնները և մեկուսացեալ փաստերը—որոնք նորինք մուսաստանին մէջ կը պատահին— անպար են արգարատաւութեան գործը կառավարական ազդեցութիւններ հանելու և անոր հարկաւոր անկախութիւնը ստալու: Արդեւ զի գրաստաստը իրպէս բարձր մայր—նամկավարութեան համադրանքով—անհրաժեշտ է, որ բոլոր գրաստարները և գրաստական բովանդակ իշխանութիւնը ոչ մէկ կողմ անհեռան կառավարութեան հետ: Եր ամենը բոլորը ընտրուի և պաշտօնի կողմին միմիայն ժողովրդէն: Երբ որ գրաստարները այլ ևս նիւթական շահերով, երկիւղով կամ անկախութեան յայտնով սեկ առնելու թիւն չունենան կառավարութեան գործադիր իշխանութեան հետ, երբ որ անոնք կապալին միայն ժողովրդին և օրենսդրական գերագոյն մարմին—արգարութեան նուրբ գործը ինքնին զգալի կերպով կը յուսաւանայ: Անիկ զոս՝ ամովաւարութեան պահանջին համաձայն գրաստարները պիտի ըլլան անկախութիւն և մինչև մահը: Ամերիկայի և անարգարութեան յանցանքի պարագային անշուշտ անոնք—ամեն քաղաքացի պէս— զատի կը հրաւիրուին, բայց քանի որ այդ ար-

գելքները զիս՝ գառաւորները միշտ անձեռնմխելի պիտի լինան Արգարտագառաւորներն անկախութեան անտակետով այս անփոփոխելիութիւնը կարևոր եւ գառաւորը պիտի գիտնայ, որ ինքը միայն արգարութեան կը ծառայէ։ Անկախ Տ ո գ բ ա ն օ ր է պէտք է ազատ և անկաշիկանց ըլլայ։ Արտաքին ուշխարհի, շրջագառի ոչ մէկ երկրէ, պաշտօնի ոչ մէկ ժառանգութիւն, իշխանաւորի ոչ մէկ օտան պիտի չ'աղաքանեն անոր խ ի զ Ի ճ ու պիտի չ'առնարան անոր կ'ամբը, որ կ'ուզանք է ընելու արգարութիւնն ու յանցանքը։

Նոր Քիւրքիան հակայական գործունի կատարելու այս ճանապարհի վրայ Բացարձակ միապետութեան, համագիտութեան սիրահաղկող գառը անկն ինչ աւերելով այդ երկրի մէջ խորագեց ցնցեր է նաև արգարութեան հիմքերը։ Հոս չենք կրնար թելեղաց համառու գտակերը ներկայացնել այն սարսափելի ու աճառ սոցալաքներու, որ գործեր է ինքը հոռուփորութիւնը, ինքը պետութիւնը Քիւրքիոյ չարաշուք երկրի օտար Այդ յանցանքները անթիւ են և անորինակ։

Նոր Քիւրքիան կանգնած է այսօր ոչ միայն հին Քիւրքիոյ մեղքը բաւելու անհրաժեշտութեան առջև, այլ և հիմնականապէս բուժելու այն վտառաղջ ցաւաբար գառառանկան սխտեմը, որ իրեն բաժին է ընկած հին աէփրինի Աստու այս կարևոր աշխատանքին՝ նոր Քիւրքիոյ վերածնունդը անկարելի է երևակայել... Սահմանադրական իրաւակարգի յայտարարութեան հետ միասին, այս, քաղաքական բանասկզպելը ազատեցան շղթաներէն Աստու այս արգարութեան և անհրաժեշտ արգարութիւնը հեռացնելու աւելի չկատարելագործեցաւ երկրին մէջ գառաւորները աստուին կը պահպանեն իրենց վաղեմի կնիքը, իրենց հասանալ սկզբունքը։ Նոր քաղաքակրթութեան ու պետական նոր իմաստութեան ըմբռնութեան չեն անցներ և չեն ներգործեր գառական սխտեմին, հիմքերուն, խաբխիտներուն, որոնք անգաւաւիտօրէն հինը կը մնան։

Կրօնական, ցեղային, ազգային հաւատարմութեան և անխաղախութեան սկզբունքները, որ նոր Քիւրքիան բարձրաձայն ազգարտեց՝ դէպք է վերջապէս իրագործին ու պէտք է վերջապէս վերակազմին գառական խորհուլ և անիրաւ շէնքը։ Եթէ պետութիւնը կը հիմնէ բոլոր սոսանցիներու ազատութեան գաղափարին վրայ՝ պէտք է անոր գառաւորները նաեւ և առաջ մարմնացնեն արգարութիւնն ու հաւատարմութիւնը բոլոր կրօններու և բոլոր ազգերու համար։ Այլ ևս ժաճեցալականի ու բրիտանիի արգարութիւն չգիտի ըլլայ, այլ ևս Քիւրքի, արաբի, հայի, բուլղարի ասրաբ իրաւունք չկայ—այդ պիտի սերի մէջ ընդհանրական իրաւունքը։ Նոր Քիւրքիան պիտի ըմբռնէ այս ամենը և պիտի արգարագառութիւնը հանէ, ազատագրել կրօնական կապերներէ և գաւառական նախապաշարութիւնը... Արգարութիւնն այս արածագրութիւնները որոնք կուգան՝ այս կամ այն կրօնական դրբէն և որոնք խաղութիւն կըլինեն յհաւատացեալին և յանհասախ՝ միջև — պէտք է իբր պետութեան վերածնունդին և վերակազմութեան թշնամի արարք մէկ կողմ նետուի վերջապէս։ Նոր Քիւրքիան չէ կարող յառաջադիմել, չէ կարող առաջը այդպիսի երկրորեակ, կասկածելի արգարութեամբ։

Ժամանակակից միապետութիւններու կենսաբան մէկ կարևոր տեղ կը ըսնէ թագաւորին անձնաւորութիւնը։ Սահմանադրական կարգերու իրականացումով անոր անմխական ազդեցութիւնը պետական կառուցանքի վրայնէ բուսականապէս տեղի տուաւ բայց և այնպէս, աննուրիք, թէ օրէնսդրական, թէ գործադիր և թէ պատահական իշխանութիւններու մէջ այսօրան թագաւորը նշանակելի ժամանակութիւնն ունի։

Գաղափարներու երոշմաներուն վրայ կրնայ որոշ ազդեց զնել ան պէտք է օրէնքները հաստատել, հրատարակել. ան կրնայ ժողովրդական ներկայացուցչական մարմինը ցրել և նոր ընտրութիւններ նշանակել։ Գործադիր իշխանութեան բարձրագոյն պետ կը նկատուին նախարարները անկա պաշտօնի կը կանչէ. անոնց կողմէ երգում կ'ընկուին. որոշ երկիրներու մէջ միայն անոր առջև տեղի կ'ունենայ նախարարներու պատասխանատուութիւնը։ Կրօնական գործերու աւարտմէն ետքը ինքը միայն կրնայ—օրէնքներու արամագրութիւններէն անկախ—ներքի որոշ յանցանքներ, մեղքել որոշ պատժներ։ Այսպիսով թագաւորը միաժամանակ է՝ օրէնսդրական, է՝ գործադիր և՛ գառական իշխանութիւն կը հանդիսանայ։ Ասէ՛ գոա՛ պատիկ, յարգանքի, խնայողութեան մէկէ աւելի պարտականութիւններ կան, որ անբող երկիրը պէտք է տանէ դեպի թագաւորին անձնաւորութիւնը։ Բազմութիւնը, անարգութեան և անօգուտ սպառնալիքներ, պաշտական անբարոյ և շատ կենսի, թունաւորը միջնորդաւ, անբողովին հակաժողովրդական, անձնաւորութիւն և հակառակվարական բարքեր։

Քաղաքական բնաշրջուծը մինչև այսօր շատ բան փոխելով պետական կենսի մէջ չէ կցցեր, սակայն, պատմութեան արխիւը նետել այդ ժամանակակից գոյութիւնը։

Եթէ հեռուոր գարիւտ մէջ թագաւորը և թագաւորական ընտանիքները հազդես են ընտան երբեմն իրօք գնահատելի յատկութիւններ, եթէ ժողովրդը ինքը յամախ լուս համաձայնութեամբ կամ արտապատճանցանկութեամբ ընդունած է անոնց միապետութիւնը — այսօր ոչ թագաւորը և ոչ իրենց ընտանիքները զնչեղ բարձր չեն շրջապատող հասարակութիւնն ըլլալ բաւութեամբ, հերոսութեամբ, առաքինութեամբ, խելքով թէ ընտրութեամբ։ Ընդհակառակը՝ այսօր գառական-ընկերաբանական շջմարտութիւն է այն, որ թագաւորական ընտանիքները ժամանակի ընթացքին մէջ այլասերեցրին, ինկարկարեցրին, այլաճակատեցրին։ Այս հետաքրքրական երևոյթը սոցիոլոգներու և բնախօսներու կողմէ զանազան բացատրութիւններու տեղիք է աւան. ոմանք խոշոր դեր կը յատկացնեն փափ, կղզիացած, շեքնաբայի կենցաղին, ոմանք՝ արևմտաեզգական լճակի կապերին և անսանձ սեռական կենսաբան իրողութիւնը շեշտած է այսպէս թէ այնպէս։

Եւ այն ժամանակ, երբ հասարակութիւնը իր զարգացումով անչափ հեռացան է թագաւորէն. այն ժամանակ, երբ ամեն պատահական ընտանիք և ամեն պատահական անձնաւորութիւն թագաւորական ընտանիքէն և անոր անձնէ բարձր է ու արժանաւոր, պետութիւններու գահալքին վրայ — ասորինակ ու անհասանելի թիւրիմացութեամբ — այդպիսի անձեր կը հանգ-

չին... Պատմութեան տեսք, ողբերգական էրեքն է այս Ռոմկազարութիւնը բողոքական հին արժեքներու իր ճնշող քննադատութեան մէջ չտուցաւ նաև այս աշխարհւած գահախնդրելը Անոնց ասուածային ծագումը, ասուածային իրաւունքը, ասուածային սիրապետութիւնը ուժգին բացասման գառապարտեցան: Մարդկութիւնը, լուսաւոր, յասարակ, բարոյական մարդկութիւնը չի կրնար Տանգուրտել այդ էանքներու ամօթայի իշխանութեանը:

Եւ այսպէս. Հանրապետութեան ձայնը լսեցաւ: Ռոմկազարութիւնը բազմաթիւ ճակատաւարներու մէջէն՝ առաջ տարու իր արդար պահանջը: Միապետութեան կառավարանները անկեցան, հրացանները պարտուեցան, դժոխային մեքենաները լարեցան Հանրապետութիւններու ընդդէմ. և սակայն գաղափարը, արդարութիւնը չմտած:

Հիւսիսային Ամերիկայի Միացեալ Ղահանգները, Հարաւային Ամերիկայի լատին Հանրապետութիւնները, Հարաւային Աֆրիկէի Հանրապետութիւնը, մեծանուն Փրանսան, պատմական Զիլիցիերուն, անուկ փոքուրդային... Այս բոլորը անդրդեյի կերպով կ'ապացուցանեն այն, որ միապետութիւնները — բացարձակ թէ սահմանադրական — գառապարտուած են ընական, անխուսափելի մահուան և որ ապագան՝ բողոքական ընտելման մէջ՝ Հանրապետութեանն է: Անխափած դիւրութեամբ և կարճ ժամանակի մը մէջ նախկին բացարձակ միապետութիւնները կամ թէկուց սահմանադրական միապետութիւնները չեն կրնար Հանրապետութիւն դառնար Առոր Համար անհրաժեշտ են մէկէ անկէ պայմաններ: Իրական ուժերու Համապատասխան փոխարեանութիւն, անբասական, հասարակական, պատմական բարձրացող պարագաներ Բայց մէկ բան պարզ է — կառավարութիւնները գեպի Հանրապետական ձևը կ'ընթանան: Այսօր այդ շարժումը կը ծառայի ամենուրեք: Բոլոր այն բողոքակիրքի երկիրներու մէջ, ուր Հանրապետութիւն գոյութիւն չունի սակաւին՝ Հանրապետականներու թիւը մեծաքանակ է: Միապետական պարլամենտներու կուսակցութեանը շարքին մէջ անոնք նշանակելի տեղ կը գրուեն: Ընկերբարական կուսակցութիւններն ամեն տեղ և արտոջրպէս Հանրապետական են, չհաշուելով սակաւին բուրժուա Հանրապետականները: Դեանքը չի յայտնում, ապագայ յայթարակին անկեղարութիւններով և անցեալին փորձերով սրտապշտական առաջ կերթայ:

Ինչ գիրք պիտի բուն նոր Թիւրքիան այս համաշխարհային շարժման հանդէպ. շարժում, որ շատ երկիրներու մէջ պահելի է յաղորթեանը, անգամ շարժում, որ բոլոր պարլամենտական, անգամ ոչ-պարլամենտական իրաւակարգերու ներքե կ'ապրի և կը զարգանայ: Երիտասարդ Թիւրքիան անուշա մեծ դժուարութիւններ ունի իր առջև: Երկիրն յետամոց անտեսական և մտաւոր վիճակը, Իրական անհրաժեշտ ուժերու բացախարութիւնը, Բայց այս բոլորը անանցանելի չեն: Եւ մենք կը կամենայինք, որ այս ամենի հետ անդի թէ անտեղի չէրկինք: Եւ հաշկաւոր կրեմական արգելքը:

Թիւրքիոյ թէ բարեկամները և թէ հեղափոխողները, ամեն անգամ, ըստ հինուուրց սովորութեան, մէկտեղ կը նետեն այդ աւանդական միտքը, երբ խա-

սերու ըլլան օսմանն երկիրն ապագային, անոր յառաջդիմութեան մասին:

Կրնքը շատերու կարծիքով — և պէտք է ըսել բաւարարչակի չհիմաւորած կարծիքով — եղած է Թիւրքիոյ բոլոր շարքներու պատճառը: Ընդհանրապէս նաև անոր բողոքակիրքութեան դեմ՝ միշտ թիշածի ու անբարեկցական:

Երբ յորաններու շարքին մէջ մահապաշտութեան պատմական դերով և անոր ազդեցութեամբ աւանանապէս պիտի զբաղինք: Այժմ կը կամենայինք երկու իտպ միայն ըսել այն արամադրութիւններուն վրայ, որ հանդէս կը բերէ մահապաշտութեան ուսուցիչը: քաղաքական փոփոխութիւններու հանդէպ:

Երբու տարի ապի առաջ կը թիւրքական Յեղափոխութիւնը, որտեսնգուս ու յայթարակ, կարշուէր գեպի Համիդեան պարսաքը, երբ նոյն այդ Յեղափոխութիւնը, իր իրական ուժերով, կրցաւ տապալել սուլթանը՝ զահրէկցութեան համար, սակայն, ապագայից եկաւ մահապաշտական կրօնին ներկայացուցիչը և յանուն այդ կրօնի կատարիչ անկամ զորժողութիւնը Փառաւորները — այդ ուսուցիչի համաձայն — բացարձակապէս անփոփոխելի չեն և անհրաժեշտ պարագային կրնան թաւալիլ իրենց գահը: Գահը բարձրանցներին շեռաբերական է նաև այն արամադրութիւնը, որով մահապաշտական կրօնը կը թողարկէ նոր սուլթան ընտրել ուրիշ ընտանիքներէ, եթէ թագաւորոջ անանքին մէջ յարմար թեկնածու չկար:

Երկնէլը անտեսուած ծանօթ ուսուցիչ Տրապարուկաթի Բէլցոուսովի իր մէկ ուսումնասիրութեան մէջ — ապաւած ուստական նշանաւոր անտագրի մը մէջ 1909 թ-ի գարնան — այն կարծիքը իր յայտնէ, թէ մահապաշտական կրօնը այդ արամադրութիւնը ինքնին հանրապետական է: Եթէ չկամենանք համաձայնիլ ուսուցիչի ընդհանրացման հետ՝ պիտի ընդունինք գեթ, որ թագաւորոջ անէի և ընտանիքի փոփոխութեան ու ընտանիքի արամադրութիւնը ինքնուրուիքեան բաւական նշանակելի է:

Երիտանդեական կրօնը — այս հարցի նկատմամբ — այդքան բան գուն հանդէս չէ գրի: Եւ սակայն քրիստոնէսայ ազդերը առանց կրօնական դժարութեան ընդունել են Հանրապետական վարքաձևը:

Անն բան կ'սխեալ է Թիւրքիոյ իրական ներքե — անտեսուելի, մտաւոր, հասարակական, քաղաքական վերածնունդէն: Երբ նոր սերունդին անկաշտա և միահամուռ ջանքերով Թիւրքիոյ ընդհանուր մարկերկայթը բարձրանայ — Հանրապետութիւնը այլևս ստրակապի չի ներկայանալ և կը նկատուի իրրկ զարգացման պետութեան մը համապատասխան ձև...

Հանրապետական վարչակարգին մէջ թագաւորի անշուտարութեան փոխան անաղ կուգայ նախագահին աննաւորութիւնը: Դեբրինս կ'ընտրուի կամ անմիջապէս ժողովրդէն, ինչպէս Միացեալ Ղահանգներու մէջ կամ պարլամենտական մարմիններէն, ինչպէս Փրանսայ: Արքայ տը ժամանակակից Հանրապետութիւնները ձգտան ըլլան ամեն կերպ ինչի միապետական իշխանութիւններու հետ, որքան ալ անոնք անակազարութեան մեծ սկզբունքները աշխատած ըլլան իրագործել ներկայիս

պետական կարգերու ներքև—սխուսմանսխի նսխու-
գահները յամախ թագաւորական բոլոր իրաւասու-
թիւններն ունին թէ քրմանաւ եւ թէ մանուկաց Միւ-
ցաւ շահանգնելու մէջ նախագահը օրէնսդրական —
գործադիր—գաւազան նշանակելի արասուութիւններ կը
վայելէ Պարլամենտին որոշումները կրկին բւտարկու-
թեան առաջդրելի, ծեարկային հետ պատասխանու-
նելու գահինը լուծել, նախարարութիւն կազմել, գա-
ւաստանով պատճառ յանցարարներու ներում շնորհել,
պատիժները մեղմել—Թագաւորական այս բոլոր առանձ-
նաշնորհումները միտմամտակ ֆրանսիական նսխու-
գահին իրաւունքներն են:

Բուրժուական սիրապետութեան սետարանները կաշ-
խափն ապացուցանել, որ ամեն մէկ ժողովուրդ, ամեն
մէկ հասարակութիւն պէտք ունի եթէ ոչ ժողովուրդ-
կան, գէթ ընտրած «հայրերու» և որ առանց այդ
հայրերու երկիրը որք է և անմիթար Բայց այս
բոլորը իրապէս հեգնութիւն է միայն շահագահներու
այդ իրաւունքները ուրիշ ունիչ չեն, եթէ ոչ միայն
ստական կարգերու արտուր ճնացողները, սեղան հաս-
արակութիւններու ունեւորդ ու Քասակար վերապրումներ,
որ սիրապետող գաւազնագրերու շնորհիւ կը շարունակեն
յարասանել հանրապետական կարգերու առի:

Ապագայ պետական ձևը ոչ մէկ կերպով պետի հան-
դուրժէ միապետութեան այդ առաջկալի հետքերուն
Այսոր այ, 4 եւ լ մ ե ա ե ա ն փոքրիկ հանրապետութեան
մէջ, նախագահը ոչ մէկ արասուութիւն կը վայելէ:
Վճարակ մէկ առի ժամանակով միայն և հետևեալ
աարին, առանց ամենաշնչին ազդեցութեան, կը հետանայ
իր պաշտօնին: Եւ զէնցերացին ոչ ինչ կը հետաքրքրի
այդ մարդով ու յամախ անուն սեղգած ինչ գիտեանք
Ստակական նախագահ է ան, որպիսին կ'ունենայ ամեն
ընկերութիւն, և բնաւ զէնցերական ազգի «հայրը» չէ...
Ռակամարական հասարակագրի մէջ ժողովուրդին
ինքը պիտի ըլլայ իր տերը: Ան ոչ ժողովուրդական և
ոչ ընտրած, ոչ ինքնակոչ և ոչ կրճած «հայրերու»
պէտք ունի:

Քաղաքական ընայրման ընթացքը պարզ է և որոշ:
Բռնապետութիւն, բացարձակ միապետութիւն, սահ-
մանադրութիւն, սահմանադրական միապետութիւն, հան-
րապետութիւն...

Գարեթու երկարաւ ոլորտին մէջ այդ բոլոր ձևերը
Թաւալելով, գալարելով եկեր հասեր՝ են ուսկիպետ-
րական հանրապետութեան

Պատմութեան անցած ճանապարհը գիտելով՝ այսօր-
ւան մարդկութիւնը իր առջև միայն ուսկիպետական
հանրապետութիւնը կը անսէ՛ իրեն իդէպ և իրեն
իրագործում: Վեանքին հրահանգն է այս և ընկերական
գիտութիւններուն վճիռը...

Գնը վերջնացիրք բաղաբական պրօլէտին բնու-
թիւնը: Գունը է՝ առնելով մանրամասնեուն վրայ՝ մենք
աշխատեցանք ինչպէր ներկայացնել իր եպական գծերով
և ընդհանուր հիւրերով: Թիրքրիայէն զատ՝ մենք այս
մասին մէկ բանքոր տեղ աւելք միջազգային կեանքին
Քաղաքական գաղափարն ընթացքը ներկայացնելու հա-
մար ստիկա անհրաժեշտ էր: Գնը փորձեցիրք յոյց
առլ թէ Թիրքրիան — բաղաբական սեպտեմտով — ի՛նչ

տեղ կը գրաւէ պետութիւններու շարքին մէջ և թէ ան
ի՛նչ ուղղութեամբ պիտի իր կեանքը կառարելագործէ:
Մինչև այսեւ մենք գիտութեամբ չըշտակեցինք
Փէդերացիայի խնդիրը: Նկատելով, որ այդ հարցը իր
եութեամբ ազգային պորթիմ մէկ կողմը կը կազմէ,
մենք վերապահեցինք այդ գրիմը:

Գնը յօշուածներու հետևեալ մասերը կը ներկեն
կ ռ օ ւ կ օ ւ յ, ց ե զ ա յ ի ն, ա զ գ ա յ ի ն և գ ա
ս ա կ ա զ օ ւ յ ի ն պրօլէտներուն, որոք աւելի ան-
միջապէս և ուղղակի կը ներկայացնեն թիրքրիան և
անոր իրէպները...

Յ Ա Ր Ա Վ Ի Ի Ց Ց Ս
(ՄԻ ԱՂԻՎ ՎԵՐԱՍՈՒՌԹԻՒՆԸ)

Նաւլիան անուժ է իր վերանութեան յիստմանկը:
Յուրին, Լոս, Ֆլորենցիա — Պատմական հայրենիքի
պատմական մարաքաղաքները — պարզում են այսօր
հետաքրքիր աշխարհի առաջ իրենց գեղեցիկ հանար-
ների արգաթիքը, իրենց ըրվածական հայրը:

Միքել Անջելո և Գաւաթի վաւար յուրական-
ները սուսանում են այդ շքեղ հանդէսների վրայ՝
Մաճիսիի, Գարբալդիի կարմրալուս եմբեմների հետ:
Իւ ցնուժ է ամբողջ Ալեքսինեան թերակղզին՝ հայ-
րենասիրական գիտնութեան մէջ:

Յիտուն արի առաջ կառարեց — մի «հրաշք»:
Ստեղծեց մի նոր ազգ, բարձրացաւ մի նոր սարը հա-
մաշխարհային էօլիսցիայի թատերաբեմում—ի ա ա լ ա
կ ան ա զ գ ը: Առաջ նա չը կար: Կային այլասարր
բեկորներ միայն, այնքան՝ տարբեր իրենց հասուածային
առանձնասակութիւններով լեզուով ու բարբով... «Գա-
լիան» անունը լոկ աշխարհագրական արտայայտութիւն
էր... և ոչ միայն ըստ Գեաներիի:

Լուսի աշխարհակալող կայսրութեան անկումից յե-
տոյ, այդ մեծ երկիրը, ինչպէս յայտնի է, բաժանուել էր
բազմաթիւ հասուածների, որոնցից իւրաքանչիւրը կաշ-
վում էր զատ, ուրոյն պետութիւն:

Եւ մի զարաւոր, անհայտելի հակամարտութիւն —
այդ փոքրիկ պետութիւններէ մէջ. Բանի՝ փարձութիւն,
քանի՛ արևուն, եղբայրական պատերազմեր: Յիչներ
միայն այն ստակալի զարաշրտանը, որ պատկերացրել է
«Սասանային Կասակի» սիեղերահաշտակ հեղինակը:
որ նա ողջացել ու անիծել է գժոխապատում իր գրով:
սասանեցուցիչ ոճերով...

Այդ բեկիր-բեկոր և հակամարտ կացութիւնը յա-
րասանեց մինչև 19-րդ դարը: Սիգիսիա, Նուպոյ, Լուս,
Ֆլորենցիա, Ղրղա, Վենետիկ, Չեռպա, Յօրիմ—մի մի
անկախ, կղզայական օճաններ, իւրաքանչիւրը զգրապէս
նախանձախնդիր իր ուրոյն աւանդութիւններէ, իր փառ-
քերի: Բնութիւնը իր կողմից նպաստաւորում էր այդ
պառակուումը: Նիմա, աշխարհագրական դիրք. ցեղային
սարբերութիւն — մի մի զգոր անըրգաններու՝ նարաք
խաղացել են իրենց գերը և ուրիշ ա զ գ ա յ ի ն գ ի
ս ա կ ց ո ւ թ ի ւ ն ն ե ի կաղաւորման պրօլէտի մեջ...

Այս, չը կար անգամ—ընթացքը մի քան առաջ —
ընդհանուր ազգային լեզու, ի օ ս ո ս ւ ն շ և գ ր ւ ն: Լին
խաւակեանը — մեք գրաբարի պէս — մուսայան մի՛

գոյութիւն էր: Իրանով գրում էին սակաւաթիւ մաս-
ւորականներ, բայց իրանով չէին խօսում:
Ի՞նչ զարմանք որ ազգային միութեան գաղափարն
ևս երկուր ժամանակ գոյութիւն չունէր զանգւածների
մէջ: Նոյնիսկ 19-րդ դարի առջին կիսում նա դար-
ձեալ միայն փորձութիւն ռաննաշնորհներին՝ սեփա-
կանութիւն էր:

Սասնանշնորհներ... Այս բարձր սովորաբար գոր-
ծածուած է՝ վառ, բացասական իրողութիւններ թարգ-
մանելու համար: Իրանով որակում են սովորաբար
սախարհի տերերը, փողովորդի և Սշխատանքի հարստ-
հարկները, գահիճները:

Այսպէս նա ունի արամագործին հակառակ իմաստ:
Այսպէս նա թարգման է ամենաբարձր իրողութիւն-
ների, ամենապսեմ առաքինութիւնների:

Իայց այսպէս ևս յառանձնաշնորհեալ՝ զաշխարհի
տերն՝ է... Դա այն պատմական փոքր բան է, որ կարող
անուանուի ևս, որ կարողանում է ամբողջ առանձնակ
ապրելու առաջ երեքն յոյնիսկ գաղութ առաջ ընդ-
նշմանը ապագայի խաւարի մէջ լուսապայծառ յորշու-
լլոր՝, նա այն պատմական փորձամանութիւնն է —
հերոսների ու սպանների հանդիսաւոր բոլորը — որ
արամագործ հաստատութեամբ սծածում, գուշակում ու
նահապաղարարում է սանքերը, զարմանում է համայն-
ների ճակատագիրը, մարտում է հազարաւոր խոշոր-
գանների դէմ, պետեան է փոխորդիների միջից, ամուր
գրկան իր գաղափարական և յաղթական դրօշը: յԱ-
ռանձնաշնորհեալ՝ — զա Դասնէն է, Բուսնարատին,
զա Մաձիսին է, Գարիբալդին...

Երբ մտնում էր ջնիւպիսի հնադարեան համալսա-
րանի դռներով, մի հին, մաշւալ արձանագրութիւն
մուտքի պատին անմիջապէս գրաւում է ձեր ուշադրու-
թիւնը: Մի կարճ ֆրագ ընդամենը չորս բառից, ն.իրան
ընտանցի մեծ հայրենասերի — Մաձիսիսի — յիշատակին,

Volesti e l'Italia fu!

(Գու կամեցար — Իտալիան եղաւ):

Անշուշտ, ամեն տեղ և ամեն ժամանակ, մարդիկ,
յեանդրները իրենց բարեպաշտ խանգաղանութեան
մէջ արամագործ են շափաղակները նշանաւոր ուսկիր-
ների պատմական կարեւորութիւնը, որովհէրը Իտալացի-
ները ևս մասնացել են առատութեամբ իրենց սուրբը այդ
զուտ մարդկային, համաշխարհային արամագործութեանը:

Իայց կայ և շքմարտութեան բաժինը այդ խանգա-
ղառ ձօները մէջ:

ՊՅՈՐԵ՛... Այդպէս էր հնչում զեռ անցեալ դարու
քառասուններն ու յիսունական թւականներում զազ-
գային միութեան՝ կոչը Ապիսինեան թերակոչող վրայ:
Ի՛նչ մի ու թիւն է կարելի էր իրագործել այդ սխուր
Բարեկրօնում: Ի՛նչ ազգային գիտական ցուցման
կարող էր մշակել այդ սլլատարը ու հակամարտ հաս-
ւածների մէջ:

Միանգամայն սեփական էին, թերահասու և յուռ-
տես: Զանգւածները — իտալական անտարբեր է ազգե
ու անշարժ: Ոչ չէր եր հաստատում, չէր էլ մասնու-
մայն հաւատարմում ու մասնում էր պատմական և
փոքր բան մասնութիւնը: Հուսումնաւոր գործում
էին մի թուած Մաձիսիսիները: Իրանը գրկեցին ընդհա-
նար, իտալական ազգի գաւառ և առաջ անցան... արիւնի

ու արհաւիրքի մէջ... Հայրենիքը — մի լայնածաւալ
զնգան... Մասնաւոր մասորիցիներին, բուրձնեղիններին,
միահեծան իշխաններին ու իշխանիկներին Պաւստո-
թիւնը — միակ զնգերը, Տերտորը — միակ ազգու խոր-
շանը: ՊՅՈՐԵ՛ բըււր ենք, իր նահատակիքը, բայց մեր
գիականի վրայ ուրիշները կը քալեն և կը յաղթեն...
Այդ նշանաբանը ընդունեցին իտալացի հայրենասէրները:
Այդ նշանաբանը գարձաւ արեւակ սեփականութիւն
բոլոր արուկ ու բարենշող ազգութիւնների, բոլոր խի-
զախ, հերոսական փորձամանութիւնների Այդ նշանա-
բանով իրանը բարձրացան, յաղթանակեցին, Տարան
իրենց հետ զանգւածները և կազմակերպեցին հայրենիքը:

* *

Հրաջ — այդ երբ անդրադառնում էր Իտալայի
կացութեան վրայ յիսուն տարի արմինց առաջ, ձեզ
միանգամայն զարմացում է նրա ներկան Չը նարեան
խորունկ սարբերութիւնն ու սարսաղանութիւններին
հիւսիսի ու հարակ միջև՝ միութիւնը կատարել է
ամենութեւ, մ է է կ ազգ է, մ է է հայրենիք, մ է է հա-
սարակական և կուստրական գերագասան: Կարգուչի
հայրենաշունչ սասնաւորները արտասանում են կրօ-
նական խանգաղանութեամբ՝ Այլերից մինչև Վեպոլի
սարգանները, իտալական շքմալ լեզուն հնչում է Տու-
րինից մինչև Պալերմո:

Ի՛նչ զորուար ազգակ — այդ լեզուն ու իրան է
եղել նա՛ հար, շաղկապող օղակը Լեզու և գրականու-
թիւն... Իրկում էլ վաղուց ի վեր սնուցել են ազգային
գիտակցութեան հոսանքը: Դանտեի օրերից արդէն —
13-րդ դարից — պարտասուել է նա, և առաջ ընթացել
յամբ ու հաստատում առաջափնութեամբ, կղզիանարդ
սակաւաթիւ ընդիրների՝, զորդների ու բանաստեղծ-
ների աշխարհում, բայց հեռահեռ ընդամենալ իր
չըրանը, հեռահեռ ճոխանալով ու գեղեցկամարդի Լե-
զուն, գրականութիւն — եթէ կարելի է արագ արտա-
յայտել — եղել են նախաբարոյեան իտալական ազգային
շարժման իրանը ներշնչել ու ազգորդել են յեղափոխու-
կան փորձամանութեան:

Չը մտանա՛նք և պատմութիւնը, հին, փո-
ռակել անազգութիւնները Իտալական բոլոր գորդները,
բանաստեղծներն ու արեստագետները, Պեարբրից ու
Դանտեից մինչև Ալֆիերի ու Կարբուչի՛ գանակ են
այդ եղակի գրամանութեան այդ վեճն առանցութիւն
ների թովքի սակի՛ նրա ազդեցութիւնը կրել են և
ուզվիները — առաջին կարճամարտներից մինչև մեծ,
արիեղբարական սպիտակ՝ Այդ արբանջ հայրերի սակ
էր Դարիբարդին, էր կուսում էր պատմական Հոսի
փլատամների մաս: Ձեռքի ու զրահի շուռախնի մէջ
նա մի վարկեան չէր թօթափում հայրենեաց հին ու
պատմալ յիշողութիւնները և կուր գաղափար գրում էր
իր անդրական — նորիպէս պատմական — Ամիտային:

ՊՅՐԵ՛ կեանքի իրողութիւնը մամը այստեղ Հու-
սում՝ համարժէք է մի գաբ կեանքի՛... *Un ora della
nostra vita in Roma vale un secolo di vita!*

* *

Քառանց սանգիւնց կուռ, սերտական ազգային
պատմական և այսօր նա հանգան է գալիս,

Դա բարոյական մի նոր գիտակցի և նոր հայրենիքի աշխատանքը ու սօրիալիտս բանակի համար Այդ կողք վեճակների կողքի և այդ պատճառը հրատարականը պերճապես ապացույցներ են, որ սօցիալիզմը ուժ է ընտանիսում, որ նա—չը նայեան իր ներքին սարսանյաութեան ու սագնապներին—գտնուում է «յիտանգար» ու սպառնազին վերելքի մէջ:

ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐ

Տեղի ունեցաւ անտօր խաղաղապետութեան մէջ Փրանսիական սօցիալիստներին 8-րդ համագումարը Սէն-Վաստանէն բազմաթիւ:

Բարեօֆի ծննդաբանը է: Եւ բազմահարիւր պատերազմները պարտք սեպեցին նախ և առաջ՝ զույլ երկրպագել մեծ ժողովուրդի և նահապետիկ յաշարահանին—այն ժողովուրդի որ 115 տարի առաջ իր մի բուն համարահաններ հետ: ընդամայնաւ բարձրագույն Յեղափոխութեան կեդրիներին զէժ, ցոյց տեց հասարակութեան «եղայրութեան» գաղափարները պարտաքը և յաղթական բարձրագույնականջներին առաջին անգամը հնչեցրեց սոցիալիստական սոցիալիզմի ու ճշմարիտ հասարակութեան զոնջը: որի համար եւս գլխաւորը: Անորք զիտարիչ տարաւ այդ ազնիւ շրջանի կս, որ ստանձնել էր հայրենի աշխատանքութեան շրտերով, որ այնուհետեւ անորք՝ անսնեակ սարկներով մասնակցել էր մտազոյնութեան և որ այսօր ւնայ նորէն բարձրանում է՝ արդէն ազատ հայրենիքում, արդէն հասուն ու խաղաղապա պրոլետարիատով շըշտապանում:

Եւ ոչ միայն պրոլետարիատով Աշխարհի և Քրիստոսիայի զարդ ու պարծանք ժողովրդակները—պարզամտութիւն անգամներ, հոյակապ հակառակներ, գողներ ու հրապարակախոսներ այդպէս են ծուռեւ, դրամաներ, ժիւլ Գեյշ, Աշխարհ, Սանդր, Կամիլլան, Իրան, Լաֆար, Էդգար Մերո, Ալբեր Թոմաս, Կեյտան, Իքնոզի, Դրոյապորտ և այլն:

Մի կատարեալ ապօթեզ—սօցիալիզմի նախահայր Բուրժուաֆիւր Բազմաթիւրը հայտնական է, —բազմաթիւ անորք աշխատանքը ազգայնականութիւնը ներկայ է և ինքը բազմաթիւ պայման, որ սօցիալիտ և ինչպէս յայտնի է, բնիկապարտականներին հեռառում է . քաղաքացիականութեան Քրիստոսիայի մի շարք կենդանիներում Ալբեր Թոմաս, երիտասարդ և շորհայի պարզամտական գործիչը, արտասանում է մեծ նահապետի և անհիշարիկ շտապակականը, ցոյց է տալին, որ Գրակիսուս Բարեօֆ առաջինը ծանուցեց գոտակա արգոյն յոյն պոէտի անհրաժեշտութիւնը, ունեւորներ է շքատարներին ճակատագրական բաղիտար, որ պիտի ծնէր նոր կարգեր, նոր ժողովրդներ: Թոմաս պատմում է «հասարակութեան գաղափարներ» արտածելի գրագրը, ուր մի բուն հերոսներ, Բարեօֆի առաջնորդութեան իրերում են առաջադէլ հարտապետական կարգաւորներ և իրագործել սօցիալիզմը:

Գրակիսուսի կուսակալները ստանեակ տարիներ յետոյ ժողովուրդը հնչակարոր սօցիալիտ—յիւրաքանչեական Բլանկիի մէջ ապա անգամ և Գերմանիայ, արտարժեց կար Մարքսի և Էնգելսի նշանակող մանիֆեստում:

Ի շարք այլ ինչպիսիքներ (պարզամտական հասունակ զինքը համարել նոր կատարութեան, ընտրողական սակտակի, մանիֆիստական գործունէութեան նախադէլ և այլն)—համագումարը ունէր իր արտադրի մէջ մի շինարարական փոփոխ կեդրի, որ և յարանգիս երկուր ու սարք շինարարութեան: Դա «Humanité» թերթի ինչպիսի էր, նրա խմբագրի և խմբագրի և խմբագրի և խմբագրի:

Գրակիսուս հին «ժողովուրդ» հարցի էր, որ հրապարակ էր նետում անապագի՝ փաստական և ներկայ գեղարարական կողքի, որ այդ փաստաւոր Անուստանի վեճակներութեան ինչպէս եւսնազով ու հետաքրքրութեանը հետեւում էր նաև բարձրագույն մասնաւոր ժողովրդական և հայրենի

ինչպիսի էր—մի ժողովուրդ, որ այդ մասնաւոր կարծեքով այսօր բուն վարկէն և Քրիստոսիայի ճակատագրի, ջանքի որ իբր նրա յանդիսութեան ու թելադրութեանը և շարժումը նոր գաղափարներ, Պ օ թի ի արժանապատեալ սօցիալիտ սկիզբարարութեան «Humanité» թերթի հիմնադիր ու ստորեմէ և ժողովուրդ և շորհիւ նրա խաղաղապետական թերթը ուժ սարսուցիչ կ'զեր նսանել և պատկանելի զինքը, իբրև մեծապարկ սօցիալիտական և աշխատանքական օրգան, որ բարձրագույն մասնաւոր ճշող ժողովուրդական հանգիստ իսկ կանգուն է մնում և ուղարկել էր անտօր շարժումը ոչ միայն Քրիստոսիայի, այլ և Բուստանայի, Քիւրբիտայի, Ալպիտայի, անորք աշխարհի վրայ, բաժանուր, հարստահարել ուժերի զէժ:

Չորս տարի առաջ թերթը ծանր օգնածոմի մէջ էր և պատանեց կորստից շարժումը շորհիւ իր հեղինակաւոր իրազակի շորհերին: Կա կոչ արեց— և նպատակեց հեղիզ պէս թափանցելու Անհատական օրգանը միայն սակնի և սակնի զարթում կուսակցական, բայց ժողովուրդ մնում էր հողին, ինչպէս որ նա հողին է անորք պարզամտական հասունակ:

Այդ զինքը շարժումներ և բոտ առաջնորդ ներկէ մի շարք արտադրութիւններ, որոնք զուտ վաղորդ— 12 տարի որսնեց առաջ—հերոսական ու պատանեցաւոր էին հաշտելու սօցիալիտար առաջնորդին և վնասել էին զուրք վարկէն շարժումը:

Այն ժամանակ չ'առնեցին. այժմ էլ վիժեց նրանց շարքը: Առաջ էին չեղարացնել ժողովուրդի թերթի խաղաղութիւնը յանձնելով համագումարի մանիֆէ և նոր ստորեմ ընտրելով ամեն տարի Այդ արտադրութեան իբրև խաղաղական առաջնական: Դոյ Լաֆարը, ժիւլ Գեյշ ծանր բարկեց և Քրիստոսիայի մարքսիզմի ամենամիջ պարզարարութեանը մինչև «նա առաջնական էր թերթի խաղաղական կողմը համար» ի միջի այլոց Թաղապարտին և Հերմիտին: Մի սղոյն յայտնու Արգարի, այդ ժողովրդի խաղաղութեան զուրք անցնելով— թերթը հայտն թէ երկուր պարէր, «Գոտանում են» ինչպէս զառապագաները, որ թերթը ապրեցնողը, նրան հիւստե ու սեռակառ խաղը ժողովուրդի հրապարակաւորութիւնն է:

Այդ նեպեց ժողովուրդ և թերթի զէժ և Թաղապարտ— մի սղոյն Քրիստոսիայի մարքսիզմի ստեղծելուց մի անախորժ միջակութիւն: Կա անխորհից, որ իբր թերթին ներթապաւնեց Կատանի և Կոստ... բարձր Թաղապարտը Այդ վրայ սկիւնարի վրայ արժեքի փոփոխի բարձրացում, որ նախորդակ ազնագուրան արտաբեցաւ: Կեդրութիւն ինչպիսի զառապագաներին նրան անխորհ բողոքը:

Այնու շը կանգնել և Լաֆարը մեծանշաններին Ազգամ զեղարար Դրքերը, բազմական Ս.Ներս և բազմաթիւ սղոյններ վեր հանելին ժողովուրդի անտօրը մտապարտութիւններ և յարտարարելով նրան ինչպէս բուն համարներն ու հոյակաւոր, պատանեցնել, որ ժողովուրդը շարունակեց մնալ կուսակցական թերթի զեկամար: Համագումարը այդպէս էլ հաստատեց:

ՕՐՁԱՐՆԵՐՈՒԿԱՆ

Փերիկ կրճատմանով արտապում են Ներկայի Դ. Ս. Թրտարակաւ քաղաքիկը:

ՆՈՐ. Կ. Յ. Գ. ՌԻՍ. ՄԻՌՈՒԹԻՆ

Ը Ն Կ Ե Ր Ն Ե Ր

Վերջապա III Համագումարը: Մի սակնեցող անգամ և նա կանա պայտացնելու: Միտութեան կենդանութիւնը և անորպիսիք անոր հիւրերը: Չար չէ եղած մեր հիմնադիր ընկերներաւ այդպէս գեղեցիկ յայտնում, ընդամազ զուրք հրատարակական պատանջի մը— կողմակցելու անհաս ընկերները— ոչ թէ մի գողի սակ, ուր անքան անհաստակ մասն էին արդէն, այլ անհասներաւ բաժանում անքան օգտաբերական հասարակական զորտակութեանը արդէն ներքալու նպատակ մը իրականացում մէջ, թէև անպայման մի հողի վրայ, սակայն խաղաղապարտութեան մը մէջ: Չար չէն եղած նաև մեր ընկերներաւ օգնարարութիւնն ու անպուշ շորհերը, որով զրկելու անպայտացնութեան շտապել էին զույլ Համագումարին՝ ինչպէս

